

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. II. SZÁM. 1886.

A VOTJÁK NÉP MULTJA ÉS JELENE.

BARNA FERDINÁND

I. TAGTÓL.

Ára 30 kr.

BUDAPEST.

1885.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Tel'fy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tel'fy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legujabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Belától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuel*től. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legujabban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43. l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez, *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényntani névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. *Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szenássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóí után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109. l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. *Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a kommentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak művelése hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l.

A VOTJÁK NÉP
MULTJA ÉS JELENE.

BARNA FERDINÁND

L. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1885.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A votják nép jelene és multja.

(Fölvastatott a M. T. Akadémia 1885. márczius 2-án tartott ülésében.)

A világ egy létra, melyen egyik ember föl, a másik pedig leszáll, mondja egy franczia közmondás. Egyaránt igaz ez egyesekre úgy, mint egész nemzetekre nézve. A közöttünk élő cigányok az emberiség legelső tanítómestereinek, az indiaiaknak, kétségtelen rokonai, a mint ez iránt nyelvök, bármennyire el van is torzúlva, a szanszkrit, és az újabb indiai nyelvekhez képest, a tisztán megőrzött számnevek s részben magának a különben nagyon vegyes szókinsnek is tanúság-tétele szerint teljes bizonyítékot szolgáltat. Ki gondolná azt, hogy az a szegény kopt nép egyenes utóda az egykor oly nagy műveltségű és hatalmú egyiptomi nemzetnek, — pedig ez kétséget nem tűrő bizony dolog. Épen így a Szahara pusztán barangoló beduinok — a régi nagyhatalmú sémi népek. syrok, chaldeaiaiak, babyloniak, phoenicziek utódai, — s nem lehetetlen, hogy ugyanazon beduin, a ki a Mésa király emlékkövéből pacskolatot venni szándékozó angol elől, nehogy valamely az ő hite szerint rájuk veszélyt hozó babonát kövessen el a kövön, azt nagy erő és fáradság ráfordításával darabokra törte, — nem lehetetlen, hogy egyenes fiutóda lehetett ugyanazon Mésa királynak. Így vagyunk mi a votjákokkal, egy velünk rokon, ma már bámulatos szaporasága daczára is kihaló félben levő ugor néppel, melyet én ezúttal két előttem lévő kútforrás után az orosz Bechterew, és német Buch könyve után ismertetek. Az elsőnek czíme: *Вотяки ихъ история и современное состояніе.* (A votjákok s jelenlegi helyzetök,) mely a *Вѣстникъ Европы* folyóirat 1881-iki évfolyama IV. és V. kötetében jelent meg, a másodiknak pedig, *Die*

Votjåken, Eine ethnologische Studie von Mat. Buch. Kõlõnlenyomat az «Acta soc. Scient. Fenn. Tom. XII.»-bõl.

Bechterew mindjårt mûve elején így ír rólok :

Eurõpai Oroszország vendégszeretetlen éjszaki részemég maig is néhány åga által van benépesítve az egykor roppant nagy finn népcsaládnak, mely a legtöbb finnolog (Kastrén, Keppen s mások) véleménye szerint középtagot képez a szlávtság és mongolság között. Volt idõ, midõn e népek sokkal délebbre laktak, mint ma, közép Oroszország határait képezvén, de újabb jövevények, u. m. legelõszõr a görögök, majd azután szlávok, mongolok és török-tatár népek által minduntalan szorongattatva, kénytelenek voltak lépésrõl lépésre éjszakra vonúlui, a hol maga a természet: megközelíthetetlen mocsaras erdõk, sivár tundrák (mohával benõtt mocsaras helyek) és az éghajlat mostohasága, természetes oltalmat szolgáltatott nekik más erõsebb népfajok ellen. Csakis a messze távol éjszakon a helyiség és égaj szolgáltatotta természetes oltalmi fõltek mellett volt képes a finn népfaj fenntartani a maga jellemét és fajbeli önállóságát. A finn faj más ágainak — vesszeknek, muromáknak és mordváknak, mint a kik közelebb lagnak vala a szlávtság új középpontjához, kikerülhetetlenül összeütközésbe kellett jutni e szomszédáikkal s gyõngébb elemnek bizonyúlván, természetesen vagy ki kellett halniok, vagy lassanként beolvadniok a szlávtságba. S valóban így történt. A fentemlített három nép: a vessz, merja, és muroma egészen elenyészett, egykori létezésõknek nyomait is alig hagyván; a mordvaság pedig gyorsan halad elibe a végkiveszésnek. El lehet gondolni, hogy az orosz elemnek távolabb éjszakra terjeszkedésével a többi finn népfajok is ugyan e sorsnak néznek elébe.

Õsrégi történelem elõtti idõkben bel- avagy kül-okoknál fogva-e a Közép-Ázsiát lakott népek költõzködésnek indúltak; ennek utánna a szajáni és altáji hegyek lejtõin, az Alata csúcsain és az Irtis, Ob és Jeniszei völgy medenczéi kezdetén megjelenik a roppant csúd néptõrzs, mely jelenleg az összes finn népek õsatyjának tartatik. Századok multak el — és az altáji és szajáni hegységek ma már nem emlékeznek a csúdokra. Csakis a mostani emberiség kezei fedezik fõl Szibéria sűrû és rengeteg erdeiben, a Jeniszeitõl az Ural hegység keleti lejtõjéig terjedõ területen és az Altáji hegység területén világos nyomait a roppant nagy népfajnak. Ezen

az egész területen, szétszórva találtak az úgynevezett csúd bányák és sírhelyek is, melyek ott történelmi bizonyítékaul maradtak meg nem csak a csúdok egykori ott lakoztának, hanem egyzersmind a műveltség ama magas fokának is, melyet elért volt ama nép, mely e vidékeket lakja vala. Nyilván e vidékek nemes érzekben való dúsgazdagsága szolgáltatja vala az itt űzött nagy kiterjedésű bányaművelés kifejlődésének áldásos előfeltételeit, mely ipar Herodot és Strabó szavai szerint hosszú időn át egyikét képezi vala a legfontosabb tárgyaknak az e vidéki nép és a fekete tengeri görög telepek között űzött kereskedésnek. De a csúdoknak e vidékekről — valószínűleg tatár népek által kiszorítottása után a bányaművelés itt egészen megszűnt, mivel az utóbbiak egyáltalán nem valának bányászok és csak II. Vaszilyevics Iván idejében 1573. évben újították meg itt az oroszok az arany és ezüst kiaknázását s földolgozását. Megjegyzendő, hogy a többé kevésbé gazdag bányák, melyek újabb időben műveltetni kezdettek, eredetileg csúdok által műveltetnek vala; az oroszok a bányák fölfedezésében úgy szólván az előbbieket nyomdokain indultak el. Így fedeztetének föl e vidék gazdagbb bányái: a zürjanovi és zmejnovori is. Távlabbra az Ural egész nyugoti oldalán pedig számos csúd rézbányák találtaknak. A leggazdagabb bányák u. m. tatyári, vaszilyevi, csalturtuki stb. kezdetei szintén a csúdokhoz viendők föl; az utóbbiak jól ismerték a rézolvasztást is, mi az egész Uralon található olvasztó kemenczék maradványaiból bizonyosodik meg (Eichwald). Továbbá egész az Uraltól az Atájig elterülő területen s különösen az utóbbinak lejtőjén még máig találkoznak a csúd sírhelyekkel, melyeken a kurgánok emelkednek, durván faragott kőbálványok arczczal kelet felé fordítva, melyeket a nép *kőasszonyok*-nak (каменія бабы) nevez.

Hasonló faragott kőalakok egész déloroszországban találtaknak, melyek azonban Eichwald nézete szerint sokkal későbbi időkből állítottak. Valamint magok a kurgánok úgy az itt kiásott ezüst- és arany tárgyak, továbbá az edényeken, vázákön és a csúdok utódai által maig is viselt amuletteken látható dombor műképletek; végezettül magok a temetkezésekből kiásott csontvázak, — mindezek kétségtelen csúd eredetűek. Archeologiai kutatásokból az világlik ki, hogy itt nevezetesen az altáji és szajáni hegyektől kezdve egész az Ural hegységig a legelső megtelepedett lakosság a finn népfajból,

csúdokból telt, és már ősrégi időkben magas fokát érte el a műveltségi fejlődésnek.

Eme tájakról kellett különféle csúd fajoknak valószínűleg a szomszéd török-tatár népektől nyomatva nyugatra a mai európai Oroszország határai felé vonulni. Magáról a költözködés tényéről valamint annak okairól egyenes értesítések nem léteznek. Igaz, hogy egy csúd írott monda azt mondja, hogy egy fehér orosz nép, névszerint az uzun, melyet a néprajzírók a finnekkal egyeztetnek, kezdetben az Ob és Jeniszei forrásaitól egész a Bajkál tóig lakott, később azonban a maga lakhelyeiről a kirgiz pusztákra szorított. Megtelepedvén itt, Balkás tó körül az uzun nép a maga fejlődései alatt ismét megerősödött. A IV. században Kr. sz. u. valószínűleg belzavarok következtében egy része az uzun népnek kénytelen volt az Irtyshoz átköltözni, a másik rész pedig a Szirdanjo folyónál maradt. Vannak azonkívül még más, többé kevésbé regeszerű mondák is e népek költözködéseiről. Akármint legyen is azonban a dolog, lehetetlen csak elgondolni is azt, hogy ezen a vidék jeles bősége természeti gazdagsága által megizmosodott s magas műveltségi fokra eljutott nagyszámú finn népek költözködése önként történhetett volna meg. Legvalószínűbb az, hogy csakis hosszantartó üldözés és sikertelen küzdelem után nyugodtak meg e népek, s egyeztek bele a magok dúsgazdag vidékeknek a mostani közép- és éjszakai Oroszország vad és lakatlan vidékeivel való elcserélésébe. Az a nézet uralkodik, hogy legelőször is a livek mozdultak ki, követték őket az észtek a keleti balti tenger partjait lépven meg. Tovább vonultak a vótok, kik a Káma és Viatka folyamok partjaihoz jutottak azon időben midőn az észtek már a balti tenger partjait érték el. A vótok után kimozdultak a többi maradék finn népek is, «az utóbbiak szorongatván az elsőket», vesszeket marjákat, márokat, muromákat stb.

E nagy népköltözködés emlékeül tekinthetők e vidékeken a számos helységnevek, — melyek mind az egykor ott tanyáztott csúd népektől eredőknek tekinthetők.

Azon helységek, melyekben a lakosság megtartotta a csúd elnevezéseket, — mint könnyen észrevehetni, két fő irányban terjednek, u. m. az egyik éjszaknyugati, a hová tartoznak az orenburgi, permi, viatkai, kazáni, vologodi, kosztromi, nizsegorodi, jaroszlavi, vladimiri, moszkvai, tveri és novgorodi kormányzóságok,

a másik irány a délnyugoti, a hová a többi nyolcz kormányzóság u. m. a penzai, orlovi, tambovi, kievi, poltavai, mogilevi, volüni, és podoli tartoznak. Az első irányban, mint elgondolhatni, a livek, esztek, votjákok, cseremiszek, vesszek, muromák és más finn fajok haladtak, északi Oroszországban telepedvén meg; a másodikban valószínűleg — a magyarok, alánok, gótok és mordvák. Ilyképen a finnek az altaji hegységek lejtőiről kimozdulván előbb közép és déli Oroszországban tanyáztak, s itt valószínűleg mindaddig maradtak vala, míg a szlávok észak felé tartva tovább nem nyomták őket északra. De ha ilyenéknép helyt adhatni ama föltevés valószínűségének, hogy a finnség mindenekelőtt közép- és déli Oroszországot lepte el, az a kérdés merül föl: hol vannak, léteznek-e, hogy úgymondjuk, positiv bizonyítékai a csúdok Oroszország déli részében lakoztának a felmutatott helyneveken kívül? vagyis lehet-e a csúdok itt lakoztának bizonyítékait találni egyszersmind az archeologiai kutatásokban is? E kérdésre Eichwaldnak a régi Déloroszország földrajzát tárgyazó nagy fontosságú búvárlatai felelnek meg; ő azt mondja, hogy a *csúd* és *skytha* neveket (Scythae, Thuidi) lakhelyeik és nevök tekintetében egy azon népnek kell tartani. És így mindazon számnélküli régészeti tárgyak, melyek Déloroszországban ásatnak ki, u. m. sirok, kurgánok, kőasszonyok az edényekkel együtt, melyek föllállítása a scytháknak tulajdoittatik, ugyan egy nagy néptörzs, a csúd néptörzs emlékeinek tarthatók.

A vótok vagy votjákok, mint e néptörzs ágai egyike, mint fentebb látók, a többi finn népekkel együtt ugyanazon altaji melletti vidékről mozdult ki, mi közben a vótok egy része, hazájából valószínűleg a livek nyomában járván a mostani szentpétervári és novgorodi kormányzóságok felé vette az útja irányát, a hol a Jamburgi kerületben (Вотская пятина = vót ötöd) még ma is találhatik jelentéktelen részök; a másik része pedig, mely mint gondolható, sokkal később kelt útra, a Kaspi tenger melléki pusztákra vetődött, s itt fleg a Kúma folyó mellékén telepedett meg, a honnan csak később kellett neki éjszakabbra költözködni a mostani kazáni és viatkaí kormányzóságok széleire. Még a múlt században 1735-ben Miller Sziberiában utazván, nyomára akadt a Krasznoufimi kormányzóságban az *ari* vagyis votják népnek, a kikiről Strahlenberg is emlékezik. Miller már csak egyetlen elaggott embert talált, a ki túlélte az egész fajtát. Ez utóbbi még a maga *ari* nyelvén

beszélt s közölte egyebek közt azt is, hogy őket a tatárok hívták *arik*-nak, a mi tatáruul méhet jelent, s nyilván a nép foglalkozására való czélzást foglalt magában, s hogy őseik valamikor a Jeniszei folyamtól és a Káma torkolatától nyugotra a folyó vizesésénél laktak, mely ma a jeniszei és kraszno ufimi kerületek választvonalát képezi. Ez aggastyán elbeszélése után írta le Miller az e nép kiűzetését tárgyazó mondát, mely szerint a kígyók miatt voltak kénytelenek azt odahagyni, a mi alatt természetesen az ellenségeket kell érteni. A népies monda e sajátságos alakját Eichwald nézete szerint valószínűleg onnan kapta, mivel a dúsgazdag altajji vidékeken a kígyók még mai nap is állandó csapást képeznek az ottani lakosságra nézve. Így például aknák ásásánál sokszor azzal kezdik a munkát, hogy csupán a kígyók kiirtására munkásokat fogadnak föl (innen van a Zweinogori-kígyóhegyi bányának is a neve.) Az ari-votjákoknak is valószínűleg szintúgy mint valamennyi csúd népeknek is a szomszéd mongol tatár népek betörése következtében kellett odahagyni e vidéki lakhelyeiket s úgy vonulni aztán tovább nyugotra. Magok a votjákok Ud-oknak vagy ud-murt-oknak (vízmelléki ember) hívják magokat. Azon vidékeken, hol egykor votjákok laktak, egész serege van a folyók tavak- és helyeknek, melyek még ma is *Ud* nevet viselnek. Strabo idejében ezek az *Udok*, (*Utii*) immár főleg a Kúma vize mentén laktak, a honnan az ókorban e folyó Ud-don nevet is viselt. (Eichwald) A mi pedig az *Udok* éjszak felé vett elköltözésök irányát illeti; nagy valószínűség szól a mellett, hogy az a Volga, Káma és Viatka folyamokon, mint legerősebb úton történt, ugyanezen út mellett szólnak annak világos nyomai: az e folyók mentén található votják telepek maradványai. Kétségtelen ugyanis, hogy midőn egy nép útra fölkerekedik, hogy magának a megélhetésre egy új jobb hazát keressen, találkoznak annak tagjai között olyanok is, a kik egy vagy más gondolat, például a vidék termékenysége által megkapatva, elmaradoznak a nagy tömegtől, és valahol az úton választanak magoknak helyet a megtelepedésre, a mint történhetett ez a votjákokkal is. Így találkoztunk votjákokkal a Szamara kormányzóságbeli bugulmai kerületben mintegy 1500 léleknyi számban, az ufimi kerületben jelentéktelen számban, a kazáni és mamadüskoi kerületben 10,000 lélekkel. A votjákok főtömege azonban a Viatka és mellék folyói felső folyásánál a mostani viatkai kormányzóság szélein telepedett

meg, a honnan csak jóval későbbben szorították ki a cseremiszek és novgorodi szlávok által távolabbra kelet felé sőt a permi kormányzóság határszéléig. (Osszai kerület.)

A mint a votjákok a viatkai tájakon megtelepedtek, a cseremiszekkel jöttek összeütközésbe.

Ezen vad szomszédaik által szorongatva, a votják nép kénytelen volt mind távolabb-távolabb vonulni éjszak-nyugotra, ottan keresvén magának menedéket eldugott mocsaras helyeken. Itt már a votjáság örökre elvesztette azon fontos szerepet, melyet egykor vitt más nemzetek között. Kereskedelmi összeköttetések egészen megszűntek, ők magok pedig ez időtől fogva szájalomraméltó vad-ságba merültek. Lakásul kezdtek kevésbe kerülő, rúdakból összetákolt szállásokkal (шалашь) beérni. Voltak bennök padok és fekvő pricssek, de ablakuk nem volt; a padlatot a pusztá föld helyettesíti vala, mennyezetül rúdakból tákolt fedél szolgált, fölül az eső ellen deszka lapokkal, falevéllal és fagalyakkal fedve be. Középen a tűzhely volt fölállítva, melyen főtt az étel, ugyanitt végezték az isteneknek tett áldozatokat is. E kunyhók alakja még maig is fennmaradt a votjákoknál a nyári pajtákban, melyekről alább lesz szó. Ilyen kunyhója, votjákul (kválé) minden votjáknak van, s nyári tartózkodási helyül szolgál neki. A viatkai tájakra költözködésök idejében valószínűleg barang életet vittek. Sőt azt lehet mondani, hogy még most sem tudtak egészen hozzászokni a megtelepedett életmódhoz. Ha a votjákoknak bármi okból nem tetszik a hely, a hol laknak, legott kieszelik magok közt az egész falu máshová átköltözésének a tervét. Voltak oly esetek, midőn a votjákok odahagyták a lakhelyeiket másoknak, magok pedig fölkerelkedtek megtelepedésre alkalmas új hely keresése végett. Ma napság is nem ritkán történik, hogy midőn kivált országútak mellett fekvő falvakba orosz települők kezdenek letelepedni, a votjákok odahagyják a magok kunyhóit az oroszoknak, magok pedig el kiköltözködnek a rengeteg erdőbe, fölosztják magok között s éldegélnek a magok módja szerint, ekkép kerülvén ki az oroszokkal való közlekedést. Ennek következtében a votjákoknál az új helységek száma hirtelen szaporodik. Ugyane körülmény következtében a vot falvak soha sem tüntetnek föl oly roppant telepeket mint a tatár falvak annak ellenére, hogy a votok csak úgy mint a tatárok egymás között igen jól

megférnek és rokonsági osztály sem létezik közöttök, a mi szükségképp meghasonlításra vezetné a lakosságot egymás között.

A viatukai kormányzóságban a Káma, Viatka, Csepecz folyamok és ezek számos mellékfolyói partjain régi épületmaradványok találhatók, melyek alakjukra nézve erősségeknek látszanak, voltak és a népnél «ördög várak» nevet viselnek. Ily építmény a viatukai statisztikai bizottság által gyűjtött adatok szerint a viatukai kormányzóság határain számra mindössze 50 találhatók. Az «ördög várak» csaknem kivétel nélkül mindig a folyam magasabb partján vannak, a mi azoknak külön erődített pontok vagy őrállomások jellegét kölcsönöz. Ezeknek az ördög-váraknak alakja és nagysága különböző, legnagyobbrészt két avagy három oldalról természetes akadályok, például mély árkok, vagy a folyamba nyúló meredek lejtők által vannak védve, a többi oldalakon pedig mesterséges földgátak vagyis töltések húzódnak el alattok. Még eddig nincs biztosan eldöntve, ki után maradtak e várak. Lehet, hogy egy része a cseremiszekhez tartozott, mint a kik igen korán fejedemi kormányzással és többé-kevésbé megerősödött léttel bírtak, — a másik rész pedig úgy lehet a későbbi novgorodi megszállók erődítései lehetnek. Mindenesetre nincs semmi ok ezen építményeket a votjákoknak tulajdonítani, a kiknél azon időkben nem szilárdulhatott meg erős társadalmi rend. Az egész nép számos nemzetségekre oszlik vala, a kiket a nemzetségi főnök, a legöregebb a nemzetségben kormányzott — ez utóbbinak volt jogában a döntő szavazat családi ügyekben és a házi áldozás joga. A votjákoknak az egész népet avagy csak annak többé-kevésbé jelentékeny részét kormányzó általános főnökeik soha sem valának; hanem az egész népet érdeklő ügyekben rendesen csakis a nemzetségi főnökök (vezérek) gyűltek össze tanácskozásra, s határozataik kötelezők voltak az összes nemzetségekre, a kiknek képviselőik résztvettek a tanácskozásban. A votják falvak mind e napig megőrizték a tulajdonneveken kívül az egész környékre tartozó általános nevet, mely azon nemzetségnevet képezi, melytől az egész környék családjai származnak. (Zun šudzi, Budzimul-šudzi, Nersü-šudzi-stb). A votjákok általános gyűlésein mindenkor, (valamint még ma is) a legfőbb szerepek egyikét a táltosok vagyis koštánok vitték. Megingathatatlan általános tekintélyt élveztek, s gyakran gyakorolnak befolyást a votjákok családi ügyeiben is. Még maig is ők a

nép közvéleményének irányadói és a vótember, élete minden nehezebb ügyeiben meghívja magához a kostánt tanácsadás végett. Nagy valószínűséggel lehet azt is állítani, hogy egykor közös nősítés volt köztök divatban, melyből fejlődött aztán köztök utóbb a kumička (szeszes ital) segélyével az idegen nemzetség- avagy községből rablással eszközölt házasság.

Némely malmüzi és jelabugai kerületbeli pogány votjákoknál fenmaradt még azon szokás, hogy kedvesebb vendégeiknek átengedik a feleségeiket. A hírneves anthropolog Lubbock ugyane szokást több vad népeknél föltalálván, megjegyzi, hogy «e szokással nyilván a község minden tagjára, ideértve a látogató vendéget is, mint annak ideiglenes tagjára kiterjedő jog van kifejezve» s azért e szokást a közös házassági szövetség maradványának tekinti. Némely félreeső vidékeken lakó votjákoknál még mind e napig fennáll a lakodalmasdi gyerekjátéka a fiúknak a lányokkal, mely szokás szintén föllelhető némely vad népeknél. Csakhogy a votjákoknál a játék nem mindig gyermekség, s abból áll, hogy néhány fiú és leányzó összegyűl és páronként fölosztják egymást. Minden legény azt választja, a ki neki jobban tetszik, a mi közben a dolog nem mindig folyik le símán, czivodás, sőt verekedés nélkül. Kiki megválasztván a maga párját, a legények a lányokkal szerte mennek s rendesen sötét buvóhelyekre huzódnak. Ezután a nős párok ismét előkerülnek és folytatják a játékot. Ez a különös játék a glazovi kerületben a permi votjákoknál, s ezenkívül állítólag az osszai kerületben divik még; más vidékeken tudunkra sehol sem maradt fenn. De másrésről a votják lányok valami szigorú erkölcsiséggel sehol sem tűnnek ki, minden 13—14 éves leány szabadon társalog a legényekkel teljességgel nem vonván magára ez által szülei szemrehányását vagy feddését. Manapság igen el van terjedve azon szokás, hogy nőt rablás által szereznek magoknak más faluból avagy legalább nemzetségből, (minden nemzetségnek megvan a votjákoknál a maga külön családi jegye (votjákul: pudompus). Hogy azonban a votjákok most leírt szokása épen nem föltételeztetik a végső erkölcstelenség által, azt azon tényből lehet látni, hogy ugyanazon lányokkorokban oly szabad életű nők férjhez menve hitestársi kötelességeiknek legszigorúbb teljesítőivé lesznek.

A votjákoknak a viatkai vidékre költöztétől óta a votjákok

előbbi magas műveltségi fejlettségű életmódját a mostanival összehasonlítva, erős hanyatlást észlelhetni, ez időtől fogva a votjások elvesztik egyszersmind a magok fajbéli függetlenségöket is, előbb, mint láttuk a cseremiszeknek vettétvén alá, majd utóbb a XII. században e mindkét nép meghódíttatván a novgorodiak által.

A hódító novgorodiaknak az ottani bennszülött lakossághoz u. m. cseremiszek- és votjásokhoz való viszonya hosszú időn át ellenséges volt, a mi nagyon előmozdithatta e népek végső elidegenését az oroszoktól.

A viatkai tartománynak III. Iván által a moszkvai uralom alá vettetése óta ez az elidegenedés nem szűnt meg, mint ezt a III. Iván egy okleveléből láthatni, melyet utóbb Alexievics Iván és Péter is külön oklevéllel megerősítettek Szabakin vajda számára. Ezen 1686. évben kelt oklevél szerint a verhocsepeczi és kári votjások külön testületet képeznek, saját törvényhozás- és közigazgatással, meghatározott mennyiségű adóösszeget fizetnek (Баровоі оброкъ) nem osztoznak egészen az oroszok tartozásaiban stb. és a kári tatár fejedelemnek vettettek alája. Ezen a tatárságnak lett alávettetésüket, mint tudva van, a votjások különös kegynek tekintették a moszkvai uralkodók részéről, oly tény, mely épen nem szól a viatkai tartomány jó kormányzása mellett. Később Nagy Péter azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a votjásokat az oroszokkal egyesíti, ugyanegy közös kormány alatt egyesítvén őket az oroszokkal s megsemmisítvén az előbbi könnyebbitő okleveleket, de a közigazgatás butasága e terv kivitelét nagyon megnehezítette.

A keresztyén vallás elterjedése természetesen leghamarább hozhatta volna közel a votjásokat az oroszokhoz, de ez csaknem a jelenkorig fenmaradt. A térítés csakis 1739. évben kezdetet meg teljes komolysággal, s szabályos igehirdetéssel, mit 1740-ben az Anna Joanovna ukáza, mely az új keresztyének számára még előbb már tett kecségtető könnyítéseket ezeket újból megerősítette. Ez ukáz a megkeresztelkedő votjásoknak 3 évre elengedte a személyes fejadót, s más szolgáltatásokat sem szedni tőlök, hanem annál inkább a nem-keresztyénektől szedve, pótolni ki a hiányt, továbbá az új keresztyének az ujonczozás és kincstári helyeken való szolgálattételtől is föl voltak mentve. Ugyanazon ukázzal meghagyatott a papoknak, hogy a keresztyén votjásoktól

az esketésért ne fogadjanak el semmit, kereszteléskor pedig adjanak a votjásoknak állásához képest, réz avagy ezüst keresztet s ezen felül ruhával is lássák el. Ezen utazás következtében a keresztelkedni kívánók számosan jelentkezének, mivelhogy a megkeresztelkedettek szabadok voltak az ujonczozástól, amitől mindenek fölött féltek, és minden áron szabadulni vágytak tőle. Mindjárt első ízben százanként jelentkezének, úgy hogy 1741-ben a keresztelkedettek száma 636-ra rugott, ugyanazon év június 14-dikén kezdtek hozzá az első szentegyház építéséhez a keresztyén bennszülöttek számára. Ez idő óta a votjások téríté-ének ügye szilárdabb alapra vettetett és azóta napjainkig elég gyorsan halad előre. Jelenleg már a votjások főtömege keresztyén; pogányságban él még a viatkai kormányzóságbeli malmúzi, jelabugai és szarapulai kerületben 7072 lélek és 3224 a kazáni és mamadúzi kerületekben. És így az európai oroszországi pogány votjások számát jelenleg még nem kevesebb mint 10,000 lélekre tehetni. Ezek legjobban fentartották a régi szokásokat és erkölcsöket, valamint a legtávolabb korbéli hagyományokat, de azért a keresztyének sem vetkőzték le távolról sem egészen a magok pogány eszméit és képzetzeit.

A mai votják lakosság középpontjául a viatkai kormányzóság délnyugoti részét tekinthetni, a hol a votjások csaknem zárt tömegként lakják a glazovi, szlobodi, jelabugai, szarapuli, malmúzi és urzsumi kerületek részeit. A viatkai kormányzóság területén lakozó votjások száma 262,073 lelket tesz. Ezenkívül vannak még a kazáni kormányzóságbeli kazáni és mamaduzsli kerületben 9 ezer lélek körül, a permi kormányzósághoz tartozó osszai kerületben 2935 l. a samari kormányzóságbeli bugalmai kerületben 1357. l. és némi csekély számban élnek még az ufimi kormányzóságban is, összesen tehát 275,000 lélek. Legnagyobb részt elszigetelve élnek, nem közeledvén sem az oroszok-, sem a tatárokhoz; sőt legközelebbi rokonaik- a cseremiszekkel sem élnek együtt. A szomszédjaiktól is félrevonulnak. Ha valami tanya községgé alakul át, melyben oroszok is vannak, a votjások legott kezdenek lassanként kiköltözni félrébb eső helyekre. Nagy utak mellett szintén nem szeretnek lakni. Megtelepedési helyül szép, kényelmes helyeket szemelnek ki maguknak, folyó vagy patak és a maguk pogány kultuszánál mellőzhetetlen erdő mellett. Rendesen

nem nagy számú udvarhelyből álló falvaik az épületek szétszórt-sága miatt nagy területet foglalnak el. Ez azért van, mert a votják szereti, ha keze ügyében van minden gazdasági épülete s azonkívül a legelő is a barmai táplálására. Valamely faluba behajtás közben számnélküli házi ebek fülszaggaató ugatása lepi meg az utast, ezek után egész serege fut a piszkos gyerekeknek, a kik kandiságból legott kidugják veres fejceskéiket a kapun. Ha kandiságuk föltünik, hirtelen elszaladnak, hogy ismét lopva más helyen elégtésék ki az ujságvágyukat. De leginkább föltünik a votják falvakban az irtózatosszurttosság, az utcák rendetlensége és a kunyhók építésének alaktalansága. Ezeket a szerint építik, a mint épen az első gerenda valahova esett. Nem ritkán történik, hogy a házikó szeglettel áll az utcára, másszor ismét, hogy egyik háznak a sarka a másiknak oldalfalához támaszkodik. Csak az újabb időben fordított a közigazgatás nagyobb gondot e körülményre, úgy hogy az új falvak többé-kevésbé ma már szabályosabban kezdenek épülni egyenes utcákkal; a régiek is ehhez simólnak lassanként. De még most is megtörténik félreesőbb falvakban, hogy valamely udvarra bezárva eltéved az utas, és a falubeli zsákutcák és udvarokon járva az egész falut bejárhatja. E rendetlenség oka a következőkben rejlik, új házat akarván építeni a votják, meghívja magához a szomszedságot, megvendégeli őket, és tanácskozik velök az építés módjáról. (Ezek tanácsa nélkül nem fog semmi fontosabb teendőhöz). De ezenkívül a votják táltos is meghivatik, a ki aztán jósmesterség utján jelöli ki az új épület helyét. A mint a táltos mondja, úgy kell a dolognak történni. Áthágni a tunó (táltos) rendeletét annyi mint megszenségteleníteni a vallás törvényét és ennek szabványai meg nem tartásával az illető nagy szerencsétlenséget és csapásokat várhatna magára. Azért a megtörtént táltosi kijelölés után a votják rendesen rajta van, hogy a községi előljárosságot vendégléssel és ajándékokkal részére hajtsa, s ne akadályozzák őt úgy építeni a házat, mint a tunó mondta. Némelykor a falvak úgy épülnek, hogy minden ház mellett kéznél van a legelő is. Ily módon a házak egyik a másiktól megmivelt rétek által vannak elválasztva, és a falu roppant területet foglal el. Az építkezés ez alakjának megvan a maga haszna. Először is az, hogy minden házi gazdának mindig kéznél van a maga legelője, második az, hogy a házak biztosak a tűz pusztítása ellen, harmadik, hogy így

az utcák tisztaságát is könnyebb fentartani, mivelhogy az épületek nem érintik egymást, távol állván egyik a másiktól.

Az udvar mindig tiszta, egész nyáron át zöld. Pinczék, szuszékok, istállók, ólak legnagyobb részt hiányzanak, vagy pedig az oroszoktól átvett újítások. A votják lakások szurtosak és sötétek. Ácsolt fát sem a lakásokban, sem más votják épületekben nem látni. Majd minden házikó füstház és földszintes, csakhogy magasabbak mint az oroszokéi; az ablakok alacsonyak, számuk nem több háromnál, s legnagyobb részt az udvarra szolgálnak.

Az ablakok ilyenén szerkezetének oka, azok olcsóságában keresendő, mivelhogy az üveg ezeken a félreeső helyeken ritkaság. De az ily ablakokkal épült házak emelésére nagy befolyással lehetett a létezett adórendszer is, mely az ablakok és kémények száma szerint szedetett. Csakis a jobb módú votjákoknál épülnek a házak tornác által elválasztva s két részre osztva u. m. a nyárira vagyis fehérre és télire vagyis feketére. A tornáczról vagyis előházból a fekete részbe vezető ajtó mindig befelé nyílik, a mi az oroszoknál ellenkezőleg történik; mindjárt az ajtónál balra agyagkemence van, mely csak kenyérsütésre használtatik, a miért is télen által nem fülk mindennap. Minden egyéb ételét jobban szereti a votják tűz mellett készíteni. E célból a sütőkemence szájánál, mely, minthogy a kürtő a kemence belsejéből megy fölfelé, s a füst ott takarodik ki, kandallóféle tűzhelyet képez, állítják föl a horgas farúdon függő vasbográcsot, ilyen a vagyonosb votjákoknál néha három is van. Minthogy csupraik, fazekaik és egyáltalában agyagedényeik nincsenek, s a sült ételek sincsenek nálok szokásban; így hát minden ételeleik bográcsban készülnek, úgy hogy az egyetlen bogrács helyettesíti nálok az egész konyhai fölszerelést. Ugyanabban forralják a meleg vizet is. A nem-keresztyén votjákoknál egyik sarokban rendszeren egy fakéregből készült kosár áll, abban tartják a kanalakat, késeket, tányérokat, melyeket asztalnál és áldozatoknál használnak. A ház falai körül padok nyúlnak el, melyeken piszkos pokróczok, vánkosok, dunyhák stb. szétszórva hevernek. Az értékesb női öltözékek és ruhák a padok ládáiban tartatnak. Díszszobák s más fölszerelések mint az oroszoknál a votják lakásokban soha sincsenek; az egész házban egyetlen szék van a családfő számára. Az elülső szögletben áll az asztal, melyen a piszkos abroszba takart kenyér és a kvasz-os edény van. E nyo-

moruságos asztali ellátásból áll a votják egész vendégszeretete, valami egyebet például például tyukot vagy más házi apró marhát pénzért is nehéz kapni; a mihez szükség, még azon észrevételt is tennünk, hogy a votjákoknál szokás minden évben meghozni az áldozatot a házi barmokból, a magok istenöknek s hogy mindaddig, míg a család legöregebbje a szertartásnak minden állatfajra nézve eleget nem tesz, senkinek sem szabad a családtagok közül, egyet is leölni belőlök. A votják lakások soha sem takarítatnak, se nem mosatnak, a minek következtében nálok a piszok, bűz és tisztátalanság minden képzeletet meghalad. Elsős időben a házban a szurtoosság csak olyan akár az utcán. A bűz részint az általános tisztátalanságból, részint a szünet nélkül bográcsban fővő nyúl-hústól, részint onnan ered, hogy a votjákok ugyancsak a házban aggatják föl a juhhúst is, a mi kiállhatatlan bűzt terjeszt maga körül, télen által pedig az összes házi barmaikat, u. m. teheneket, juhokat, kecskéket, ludakat, kacsákat, tyukokat stb. mind a házba hajtják éjszakára. Itt aztán a padlaton a barmokkal együtt hálnak sorban nem- és korkülönség nélkül. Általában a votjákok tisztátalansága és undorító volta leírhatatlan. A késeket, kanalakat ugyanazon teknőben mosogatják, a melyben mosakodnak, és a melyből a barmokat itatják. Vízfordásra és a jószág itatására ugyanazon faedényt használják; ugyanabban öblögetik a lúgba áztatott szennyes ruhát. A csészét, melyből a kutya épen most nyaldosta ki a tejet, a votják feleslegesnek tartja kiöblíteni, s egész nyugodtan helyezi az asztalra saját használatára. Szóval ízlése a hihetetlenlenségig nem válogatós.

A tápszerek közül az árpakása (žduk) sóval megélesztve különös nyalánkságnak tekintetik. Ezt a kását ők úgy készítik, hogy rendszeren lúd, kácsa, sokszor nyúl vagy evet húsát főzik hozzá, s kitalálva a tál széleit húsdarabokkal rakják körül. Kedves ételeik közzé tartoznak még a tavaszi gabnalisztból készített vastag lepények, melyeket vajjal vagy árjással esznek; ez utóbbi úgy készül, hogy az édes tejet megfagylalják, a jeget kiszedik, porrá törik, s ez által a tejföhlöz hasonló sűrű tömeget kapnak. A főtt nyúl vagy evethús, nagy ünnepeken pedig a szárított vagy füstölt lúd, rendszeren porrá törve képezik a votjákok legkedvesebb ételeit. A kenyeret rozs- avagy zablisztból sütik. Ez a kedvetlen hamvas ízű, dohos és édeses kenyér nálok mindig sületlenül ma-

rad, úgy hogy erősen tapad a szájpadráshoz és fogakhoz. Hétköznapokon és böjt idején, melyet a keresztyén votjások igen szigorúan tartanak, táplálékul ezek szolgálnak nekik: lencse, répa, káposzta, uborka és földi alma. A gombákat nagyon kedvelik, s ezek egyik fajával jó esztendőben egész télre ellátják magokat. Ezt sózva eszik, s ily alakban mint nyalánksággal csak ünnepeken és igen kedves vendég érkeztekor élnek vele, a mikor is aztán vendégeket a csömörlésig jól tartják vele. Böjt idején és hétköznapokon azonban rendesen az árpaliszt szolgáltatja kvaszsszal vegyítve (sez-püz) a mindennapi eleséget. A betegágyas asszonyok mindennapi vendéglését az oltott tejből készült sajt képezi, midőn votják szokás szerint üdvözlésére járnak (sejonén), szeretik ezenkívül az apró madarak: verebek, pintyökék stb. húsát is.

Nyaranta a votjások nem laknak a házaikban, hanem kiköltöznek a nyaralóba (kuali): ez egy hideg épület mennyezet nélkül, melyben a padlatot a föld helyettesíti; a falaknál padok és polczok vannak. A házikó közepén van a tűzhely, mely mindig füstöl; rajta a horgas fára akasztott bogrács játsza a konyhai folszerelés szerepét. A világosság az ajtón és a tűzhely fölött hagyott nyíláson hat be, mely egyszersmind a füst kitakarodására van fennhagyva. A házikóban, kivált zivataros időben, a füst annyira megsűrűsödik, hogy más ember könnyen megfulladhatna benne, míg a votják családjá nyugodtan letelepedik a tűzhely körül, mintha csak a füst gyönyörűségére szolgálna neki. E házikó a votjásoknak egyszersmind áldozó helyfő is szolgál: abban végzik a házi áldozatokat és könyörgéseiket, azért a pogány votják attól való féltében, nehogy a hely megszenteltségteleníttessék, nem örömet bocsátja be oda az orosz. E nyaralón kívül vannak még a votjátoknak az udvaraikon külön emeletes nyaraló helyeik is (jukenós), a hol az éléseműket és mindenféle házi eszközeiket tartják, az emelet pedig (azbar-kenós) a család nyári tartózkodásául szolgál. Ez az azbar-kenós több padokkal ellátott kis szobácskára van fölösztva (karkas-kenós) minden házastársra külön-külön, a hol ezek a magok vagyonszármazékokat tartják, és a hová engedelmség nélkül senki sem mehet be. A votjásoknál, mint említők, nem létezik családi osztály, azért, ha egy fiú megnősül, csakis egy külön szoba épül a számára. Csakis akkor, ha az udvaron már nincsen hely, állít a megnősült fiú magának külön udvart, de soha sem távol a maga családjától.

Ennek következtében a votják család tagjai mindig számosak — nem ritkán húsz személy — sőt ennél is több.

Sok votják jobban szereti nyárára családotól az erdőre költözni, a hol aztán rendesen vastag gyékényből, ritkán vászonból ideiglenes tanyákat csinálnak magoknak (палатки). Ezek a szállások, melyekben örökké tűz ég a tűzhelyen, cigány tanyák benyomását teszik a szemlélőre, csakhogy itt se lovakat, se kocsikat nem látni, nem hallatszik vidám dallás, sem élénk tánczok nincsenek.

A votják külső megjelenése nem vonzó, és erőtlenség benyomását hordja magán. Az oroszok- és tatárokkal összehasonlítva a votják termete a középtermetnél alacsonyabb, testalkata gyenge, arcza sovány és eltaszító, csámpás és görbe lábú. Arczbőre sárgásbarna, a haja rőt vagy vörös, fekete alig találkozik, bozontos, fény nélkül, és mindig fésületlen. A votják a haját vagy orosz módra viseli, köröskörül elvágva, vagy egészen simára nyírva. A feje majd mindig szabálytalanul szögletes; szemei aprók, igen keskeny metszettel, szomorúak és élettelenek — legtöbbször kékek, vagy világos szürkék, néha gesztenye színűek, és természetesen a füst és tisztátalanság következtében folyvást levelnek, a mi visszataszító hatást gyakorol. Homloka nem magas, s valamelyest hátrahajlott. Orra kissé lapos alacsony czimpával; szája nagy, ajkai, melyek közül fehér fogsor látszik ki, mindig fehér tajtékkal vannak borítva, nyilván a túlságos bagózás következtében; arczája beesett, pofacsontjai kiállóak; szőrzete érdes; szakálla mindig csekély, ritkás és vörhenyes, bajusza vagy nincs, vagy igen kicsi, termete és lábai jelentéktelenek, lábanyoma nem nagy. Általában a votják képében kevés vonzó van. Képén nem fedezhetni föl az ész és rokonszeny kinyomatát, nem lehet észlelni a vidámságot és játszóságot; szépségekkel soha sem találkozhatni köztök, ellenkezőleg szellemi tekintetben a butaság kinyomata, mozdulataiban gyámoltalanság és közönyösség, jellemi tekintetben alattomoság és ravaszság élesen tükröződnek rajta. Járása csámpás és lassú; minden mozdulatában ügyetlenség és hanyagság vehető észre; tevékenységében nem tapasztalható az a bátorság, melylyel az orosz szokott föllépni.

Az asszonyok még rondábbak, durvábbak s kellemetlenebbek a férfiaknál. Legnagyobb részöknek a hajuk gesztenye színű, a

képök széles, szemeik mélyen fekvők, a szájuk nagy, az orruk czimpája alacsony; mellök és hasuk teljes. Vénségükben a votják nők általában alaktalanok, a nekik ezen életkorban saját, jellemző sárgaság miatt.

Öltözetök a votjákoknak egyszerű és czifraság nélküli, mely sokban emlékeztet az oroszokéra. Kiváló színe az öltözetnek a fehér vagy szürke. Ezek iránt a színek iránt úgyszólván előszere-tettel viseltetnek, mely tekintetben egyedül a piros szín tesz ki-vételt. Nyáron át hosszú fehér vászon inget viselnek, a melyre szürke vászon vagy gyolcs kaftánt öltenek (dukès) síma derékkal gallér nélkül, és fehér bugyogót (pantallon) a szélek mellés válasz-tékok az ingen biborpiros fonállal varratnak ki. Az ing pamut-fejtöbbl avagy szörből szőtt övvel öveztetik, — a térdig leérő kaftán pedig széles bőr tüszővel, a melyben szokta a votják rendszeren elhelyezni a munkájához elkerülhetetlenül szükséges egész leltárát, u. m. fejszóját, kését, aczélt, kovát, taplót, dohányt és pipát tartó tágas bőr zacskóját stb. A fejét fekete kalappal fedezi csekély kará-mokkal, vagy éppen semmi karámmal, mely ilyenkor úgy néz ki, mint egy posztó süveg. A lábokra keskeny orrú hársfaháncs sarú-akat húznak, melyek készítése némileg különbözik az orosz hason lábbelikétől. Nyakukat néhányszor fekete vászonnal tekerik körül. Megjegyzendő, hogy a votjákok a lábaikra és lábbelijök tisztasá-gára ellentétben a többi ruhájokkal nagy gondot fordítanak. Télen át a kaftánon felül rövid juhbőr újast viselnek; nekem azonban nem egyszer volt alkalam találkozni az erdőre menő votjakkal a legszigorúbb hózivatarban és csikorgó fagyban egyszerű nyári kaftánban, a kinek csakis a nyaka volt körültekerve szurtos és ron-gyos takaróval. A nők öltözéke több eredetiséget mutat mint a férfiaké, minthogy azoknál nem csupán szövetekkel, hanem ércz czifrázatokkal is találkozunk. A votják nők kender szövetű zsák-alakú inget viselnek, fehér gallérral és elővel (direm); ehhez néha oláhpiros kötöt kötnek, kivarrva különféle czifrázatokkal. Ezen főleg a kazáni kormányzóságban divatos viselet alkalmasint az ottani tatároktól vett kölcsönzés.

A derem vagyis ing alatt a votják nők kendervászonból készült bugyogót hordanak, azon fölül pedig ujatlan rövid kék kaftánt (söt-derem) derékon sok ránczczal. Fejdiszök az ajson, mely az orosz kokošnik nevű fej-ékre emlékeztet, de ennél sokkal

magasabb s nem takartatik be fátyollal. Ennek alapját egy hengeralakú nyirfakéreg doboz képezi, posztóval vagy más szövettel bevonva. Ezt elülről pikkely alakban egymásra illesztgetett ezüst pénzekkel rakják ki, mi az egész homlokukat betakarja. E készülék hegyibe még vessző íveket erősítenek, s ezt is bevonják posztóval vagy más szövettel, mint magát az ajšont, úgy hogy ennek következtében az ajšon magassága megüti az arsin (orosz rőf) három negyedrészt. Az ajšon felső részéről szalagok és bojtok csüngenek. Mindezt egy cifrára kivarrott nagy vászon kendővel olyképen fedik be, hogy a kendőt az ajšon tetején elülről tűzik föl, mely aztán hátul egész az övig leér. E kendő alul sokszor két hajfonat lóg ki, melyekre súlyos ezüst pénzek vannak aggatva. A jobb módú votják nők a hajzatukat előre gyűjtik, mely egész homlokukat befedi, s a végét kétfelül a halántékukon fűrtbe göngyölítve leeresztik. Mellükön régi ezüst pénzekkel, vagy sokszínű üveggyöngyökkel egészen tele aggatott széles csokrot viselnek. E széles csokron kívül még sok másfele csecsebecsét is aggatnak a mellökre, melyek félkörben a vállaikig érnek. Füleikbe karika alakú vassodronyfülbevalókat akasztanak (igü), melyekről övig érő madzagokon súlyos régi ezüst pénzek csüngenek alá, néha nem kevesebb hús darabnál. Ezek családi ereklyéknek tartatnak, s régiségök nagysága szerint becsültetnek, s nagy értéket képviselnek, régiségökre nézve találkoznak közöttök olyanok, melyek egész a 14 ik századig, sőt azonfelül is fölmennek. E túlságos súly miatt a fülök bojtja, sőt sokszor maga a karimája is alakatlanul lenyulik. Karjaikon vaslemez avagy ezüst karpereczeket (poskés) vagy pedig üveggyöngyökkel ékesített szalagokat viselnek.

Hétköznap a nők rendesen nem hordanak ajšont, hanem nagy kendőt kötnek a fejökre. Ünnepepon azonban a votják nők magokra veszik mindazt, a mi csak szép és értékes van a háznál, s különösen a fejökökre fordítanak nagy gondot. Általában azt mondhatni, hogy a nők öltözete nagyon kellemes és mindig tiszta. A leánykák öltözete ugyanaz, mint a férjezett nőknél, mellükön ugyanazon pénz, ékszerekkel és csecsebecsékkel azzal az egy különbséggel, hogy fejökön ajšon helyett kička vagy takja nevű sipkácskát viselnek, mely elül egész a szemöldökig leér. Ezek a süvegecskék a homlokon szintúgy pikkelyalakba rendezett ezüst pénzekkel vannak betakarva. Ezen fölül pedig kendőt kötnek a

fejökre. A votjásoknál még fennáll az öltözet különbsége az egy évesnél nem régibb menyecskék, és ennél már régebben férjhez mentek között. Az elsőknél az ajson fehér fekete csíkokkal, szintígy fehér az ing, a kaftán, a többieknél pedig az ajson piros színű. Sőt Ostrovszki orosz tudós le is ír egy az öltözet átalakítását tárgyazó szokást, mely némely helyeken még maig is fenáll. Férjhez menetelétől egy év múlva a menyecske házába legények jönnek. A menyecske teljes díszben jelenik meg s a kályha mögé rejtőzik. Kis idő vártatva onnan elővonják s a legények egyike leveszi a menyecske fejéről az ajšont, a maga fejébe teszi, egyet tánczol vele, aztán az ajšont a földre dobja, ez időtől fogva a menyecske megszűnik vilkúnlén lenni, čnomurelenné, asszonyynya lesz s nem hord többé fehér öltözetet.

A nők most leírt öltözéke igen jellemzetes. Az ezüst pénzek a legkisebb mozdulatra megcsendülnek s igen kellemes hangot adnak, a színek sokfelesége meglep a maga eredetiségével. Egyébiránt az öltözet nem minden votjáknál egyforma, a különböző volosztokban sokszor különbözik, különösen a férfiak nem igen tűnnek ki öltözetben, a régi szokásokhoz való ragaszkodásuk által, s gyakran föleserélik azt szomszédjaik- az oroszokéval; ellenben a jelabugai, mamadüzi és kazáni kerületekben a tatárok szomszéd-ságában lakó votjásoknál sok tatár sajátságot észlelhetni az öltözetben. A nők e részben sokkalta conservatívabbak a férfiaknál.

A votják jellemében, általánosságban szólva, jóval több a jó, mint a rossz vonás. Egyrésztől békeszerető, barátságos, házi életében nem czivakodó, vendégszerető, csendes, szerény, takarékos a fukarságig, jó szántóvető, rendkívül ügyes, méhész és fáradhatatlan vadász, másrésztől: gyáva és félenk, kivált az oroszok és hatóság előtt, határozatlan, alattomos, álnok és hazug, babonás a legnagyobb mértékben, más mint a maga fajabeliekhez embertelen és ellenséges indulatú; esetleg dologtalan, hanyag és mindig ügyetlen. Orosz és tatár szomszédjaival összehasonlítva mindig gyámoltalan és védtelen teremtménynek tűnik fel. Szomorú állapota, a mindennapi nyomora és insége és e miatt — messzebb fekvő életerdek hiánya, nem képezhettek belőle természetesen erélyesb jelleget. Az orosz paraszt a votjához hasonlítottatva való-ságos hős, pedig az is csak úgy nyög a körülmények súlyos nyomása alatt. De a votják helyzete sokkal rosszabb. Tudni kell,

hogy a votjások magok is átlátják a magok gyámoltalanságát az oroszok és tatárokkal szemben, a mit igen eredeti módon fejez ki a votják közmondás: «biger kion, zjuc gondüz, utmort sela» azaz «a tatár farkas, az orosz medve, a votják fogolymadár». E gyámoltalanságukból magyarázható az oroszok- és tatárokról való féltékeny tartózkodásuk, az ő megadó, tiltakozás nélküli és a szélsőségig terjedő zárkozó szellemök, végre a magok környezetére szorítózkodás, s magoknak minden a szomszédsággal való érintkezéstől távoltartása. Egyébiránt vannak faluk, a hol a votjások közelednek az oroszokhoz, házasságra lépnek velök, orosz szokásokat sajátítanak el, valamint nyelvöket és vallásukat is. Az ilyenek aztán félik és gyűlölik a tatárokat, mint rablókat és csalókat. Ellenben más votjások meg a tatárokhöz közelednek, egyenlő életmódot és méhészetet folytatván velök, annyira nem szeretik és idegenkednek az oroszoktól, hogy velök ijesztik a gyermekeiket. Ez esetben a votják egészen hatalmába kerül a tatárnak. Ez utóbbi beszegődik a votjához szolgálatba, a közellévő votják gazdaság összes termékeit összevásárolja, s midőn a votják örökös dinom-dánomnak adja át magát, a tatár soha nem mulasztja el az alkalmat ennek fölhasználására, még pedig mindig a votják rászédésével. Elég föl- említeni a lótolvajlást, a hol a tatárok szemtelensége, arczátlan-sága, minden képzeletet fölülmúl, annak megérthetése, mily nehéz elbánni a votjásoknak az ő tatár szomszédjával. Megjegyzendő, hogy a votjások gondosan titkolgatják a tatárok lótolvajlását, állítólag azért, nehogy az utóbbiak visszajöjjenek az ellopott lovakkal s bajba keverjék őket.

A tatárok szomszédsága erős befolyást gyakorol a votjásokra, a mi igen lényeges dolgokban, mint nyelv, sőt vallási szertartásokban is nyilatkozik. Így a déli kerületbeli votjások majd mindnyájan tudnak tatáruul, és a pénteket hetenként megünneplik. Az éjszaki kerületekben is el van terjedve a tatár nyelv, de kisebb mértékben. Tatár ráhatás folytán az erkölcsök is átalakulnak, a tatároktól tanulva nem tartózkodnak kisebb tolvajságoktól, és segítségökre vannak a tatároknak, átvevén tőlök a lopott jószágot. Ily eljárást követnek gyakran a vagyonosb votjások is, de nagyobb tolvajságokba nem bocsátkoznak. Vannak azonban kivált a nemkeresztyén votjások közt olyan falvak is, melyek talán semmivel sem állnak hátrább rablás- és tolvajlásban a tatároknál. Egymás

között a votjások soha sem egyenetlenkednek és közös életmódot vezetnek. Vendégeskedés idején a votjások között határtalan öröm és vígság uralkodik. Ha a votjánál egész család van is jelen vendégkép, siet őket megvendégelni, a melyen a főszerepet a votjások kedvelt szeszes itala a kumiška játszsza. Midőn leiszsa magát, megfedekezik a fukarságáról, s vendégeit disz vendégségben részesíti, a kik aztán hála fejében s a jól töltött nap emlékezetéül réz pénzdarabot vesznek, s azt vagy az ajtófélfára vagy a falra szegezik. Minden votják büszke a maga vendéglátása e megtisztelő emlékjelére.

Bármily serények is a votjások barátjaik megvendéglésében, a mindennapi életben mindig fukarok. Són és dohányon kívül, miknek minden votják nagy kedvelője, semmi egyebet nem vesznek. A szappan használata nálok egyáltalában ismeretlen, s a mosáshoz csupán lúgot használnak. Mindaz, a mi a votják házában és öltözékében látható, nem vevődik pénzen, hanem otthon készül, habár a legkezedtelegeseb módon. Házi életében nem lehet a gazdagot a szegénytől megkülönböztetni. Rondaság és tisztátalanság mindenütt egy és ugyanaz. Ugyanazon öltözetet és táplálékot használnak. A mindennapi szükségletre nem elkerülhetetlenül szükséges pénzt a votjások otthon tartják, de rendszeren olyan helyeken, hol azok legkevésbé vannak szemnek kitéve, például a rozslisztnben vagy valahol a falban, vagy pedig végre a nők a hajukba aggatják. Minden felesleges kopeikát, a mi az adásvevésből fenmarad, a votják beváltja régi ezüstre, s eldugja valahol az erdőn, vagy valamely üres méhkasban, vagy elássza a földbe, a hol nem ritkán örökre ott vész, s szaporítja az elásott kincsek számát, hacsak a votják rá nem ért fölfedezni halála előtt annak rejtekhelyét. Így tehát a votjának a látszólagos szegénység ellenére, mindig van bizonyos mennyiségű tartalék összege, a minek csapás esetén vagy nehéz napjaiban jó hasznát veszi. Ez képezi a magyarázatát annak, hogy közöttök soha sem találkoznak elkényszerezett szegények.

Az oroszok s különösen a hivatalbeli személyiségek iránt viseltető ellenszenvből, mindig készek a fufangoskodásra és a hazug vádak és föladások mindig közmegebeszélés folytán támasztatnak általok. Általában a votjásoknál semmi nemű vállalat nem intéztetik el általános beleegyezés nélkül; bármely közügyben

gyűlést tartanak, melyen az ügyet a gazdagok és tekintélyesek döntenek el (üzürus és kostjánok); a többieknek csak belenyugvásuk kívántatik meg. E gyűléseken gyakran tanácskoznak a hamis vádokról is. A végzéshez mindenki köteles magát hozzá tartani, s az ily végzés megszegője általános megvetés tárgyává lesz és kušton vagyis semmirevaló nevet kap.

A votjások babonássága minden hihetőséget meghalad. Minden betegséget a gonosz szellem incselkedésének tartanak, nemcsak, hanem magát a betegséget is személyesítik. Ha a házban beteg van, a votják le nem ölné semmiért valamely háziállatot, attól való féltében, nehogy a kór a leölt állat véréből megerősödjék. A kór megengesztelése céljából az ablakba különféle dögöket raknak, a melyekből jól lakván a kór, kénytelen lesz, fogalmaik szerint elhagyni a beteget. Ha a kór igen súlyos, az alsó vánkos alá vagy a küszöbre kést, fejszét vagy kaszát tesznek. Járványok idején a falu körül rudakat állítanak fel, melyek fölül háromféle vannak hasítva, s azokra rongyokba csavart különféle házi eleséget raknak fel. Egyébiránt nagy betegségek alkalmával sietnek fölkeresni a magok táltosaikat, a kik a betegeket ráolvasások-, imádságokkal és fűvekkel gyógyítgatják. Gyermek születésekor a votják anya bemázolja az újszülött arcát korommal, különféle rontásoktól való féltében. Péter-böjtjében (впрѣма Петровомъ) a votják nem gyűjt szénát, a votják nő nem mos fehér ruhát, érczedénnyel nem merít vizet a patakából, mert mindezzel megharagíthatnák az Istent, a ki aztán nem ad nekik jó termést. Nagycsü-törtökön napfelkölte előtt kirándulnak az erdőre, szurkos és gyalogfenyő-galy-csomókkal, ott roppant lármát és zajt ütnek; végezetül meggyűjtják e galyakat és a lángon keresztül ugrálnak. Ily módon ők a medvéket, farkasokat s más fene vadakat űzik el. Ugyane napon elmulaszthatatlannak tartják fürdőt venni, melynek vizébe ezüst pénzt vetnek. Ezt ők szentelt víznek tartják, mire nézve azt egész évén át gondosan őrzik különféle bajok orvoslása végett.

A votjások lassúságáról és ügyefogyottságáról immár fentebb emlékezünk. Ha valahova küldik, ő okvetlenül máshoz fordul, ez egy harmadikhoz, az ismét egy negyedikhez s valamely fiatal gyerekhez, a ki természetesen semmit sem végez. Maga a járása is a votjáknak hihetetlen lassú. Egy nap nem bír tovább menni

20 versztnyinél, megpihenvén minden harmadik, negyedik versztnél. Minden oly dologra, melynél gyorsaságra és ügyességre van szükség, határozottan alkalmatlan. Saját földjén azonban nem hanyag és hajnaltól késő estig eldolgozik, de hát itt nem is kívánatik tőle valami különös ügyesség. De már télen, ha el van látva élelemmel, teljes tétlenségbe merül, épen semmit sem dolgozik, végnélküli heje-hujának adja át magát, melyeken nemcsak a férflakat lehet ittason látni, hanem a nőket is, sőt a 10-dik évtől kezdve a gyermekeket is, egyszóval kivétel nélkül. Nem mulhat el egy avagy két hét, hogy a votjások, oly annyira le ne innék magokat, hogy elvégre a teljes elbutulás és görcsös rángatózás öntudatlan állapotába esnek, mit ők Keremet gonosz szellemnek tulajdonítanak. Ily orgiák alkalmával a votják erkölce egészen átváltozik: büszkévé, makacssá, bosszúállóvá, dühössé lesz, úgy hogy ilyenkor veszedelmes őt megharagítani; ily állapotban nem ritkán gyilkosságra is vetemedik, a mi józan állapotban majd soha sem fordul elő nála.

Erkölciségökkel a votjások nem kérkedhetnek, mint már erről fentebb emlékezünk; ezt még csak néhány ténynyel kell kiegészítenünk. A votjásoknál nem tartatik illetlennek, ha valamely hajadon lány terhbe esik; ellenkezőleg az ily lány kapóssá lesz, és a legények igyekeznek meghódítani. Ennek magyarázatát a votják családszeretete képezi: a dolog ott áll, hogy a votjások szerencsétlenségnek tartják magokra nézve a gyümölcstelen aszszonyt. A szülők általában nagyon elnézőleg viselik magokat lyányaik feslettsége iránt. A magok közmondásával tartanak: pinal pios uz đžäratu, — immar uz đžäratu: ha a lyányt a legények nem szeretik — az Isten sem szereti. Vizkeresztől egész nagy bőjtig tartanak a fonókák. A fiatal legények és lányok összegyülekeznek valamely félreeső épületben, gyakran a fürdőbe, az elsők hársfabáncs saru készítése, az utóbbiak fonás ürügye alatt, és itt töltik a téli estéket késő éjszakáig. Ide a szülők rendszeren nem tekintenek be és a fiatalok kivétel nélkül átadják magokat a legféktelenebb visszaéléseknek. Innen van a bujakór roppant elterjedtsége közöttök; úgy szólván nincs család, a hol e betegség nem léteznék, úgy hogy betűszerint az egész faj benne sanylik. Mindazáltal, mint már látók, a votják nők férjhezmenve egészen átváltoznak.

Szellemi tekintetben a votják csak oly renyhe és ügyetlen, mint physikai tekintetben. Csakis szükségből dolgozik, csakis azért dolgozván, hogy éhen ne haljon. Durva dohos kenyeren, füstös házon és a legkorszerűtlen házi eszközökön fölül vágya nem terjed. Ha sikerült neki néhány rubelt szerezni és nehéz napokra félre tenni, teljesen boldognak érzi magát. Megjegyzendő, hogy e népnél soha sem hiányzik a jövőtől való némi félelem. Mindig tart valami bajtól, a nehéz napoktól, s erre tartogatja mindegyik a néhány rubeljet elásván azt a földbe.

A votják annyira el van hagyatva a sorstól, és annyira nincs megáldva a természettől, hogy önmagától képtelen kiemelkedni az örökös rondaság- és tudatlanságból. Annyira uralkodnak rajta az öt környező környülállások, hogy ennek következtében oly helyzetbe jutott, hogy hiányzik nála az erő csak gondolni is valami jobbra. Mindamellett igen jól fölfogja a maga helyzetét. Ha azt kérdik tőle: mért táplálja oly rosszul a lovát, holott telnék tőle jobban is, és hogy miért tart oly hitvány gebét? A felelet ez lesz: «a hol nekünk a lovat táplálnunk kellenék, ott nekünk a gebe magától is megél». Miért él oly rosszul, oly hitványul? «Minket votjákokul nem szeret az Isten». Ha erre azt mondják neki: ime, ott és ott jól élnek az emberek, mert dolgoznak s nem henyélnek, mulhatatlanul megfelel rá: «ott nem votjákok lagnak».

A votjákok örökös titkolódzása és zárkózottsága nagyon előmozdítja az ő szellemi tekintetben való elmaradottságukat, mely annyira megy, hogy úgy élnek, mint ezer évvel ezelőtt s házi eszközeik is úgy szólván özönvíz előtti időkből valók. Különben azt épen nem állithatni, hogy nem bírnának képességgel a másoktól való átkölcsozásra. Némelyek átveszik az oroszok építési ügyességét és foglalkozásaikat. Ha tehát a votjákoknál mind e mai napig kezdetleges állapotokat találunk, úgy ebben nyilván az oroszok gondatlanságát is hibáztathatni. «E néppel soha senki sem gondolt — mondja igen helyesen Rittich — folyvást csakis elnyomtatásban részesült, s azért épen nem csudálható, ha egy lépésnyit sem haladott mindez időig, sem nem sajátította el a képességet a maga kifejlesztésére».

Minden egyéb foglalkozások között legtöbb képességgel bír a votják a földművelésre és meg kell adni neki azon igazságot,

hogy e részben egészen más oldalról mutatja be magát. Mindazok, a kik a votjákokról valaha irtak, egyezően elismerik, hogy jó és buzgó földművelők. Sokaknak különösnek tetszhetik ez az ellenmondás. Nekem azonban úgy tetszik, hogy ez kimagyarázható a votják más vonásai-, az ő fukarsága és takarékoságából. Jól tudja ő, hogy az ő gazdagsága — a kenyér, hogy a sikeres földművelés az ő megélhetésének egyetlen föltétele. Más jobban kockáztatott foglalkozásokhoz, például kereskedéshez kevesebb a hajlama; azért, a mi tőkéje van, szivesebben ássa el a földbe «a nehéz napokra», mintsem hogy kereskedelmi forgalomba bocsássa. E szerint tehát annak tudatában, hogy az ő jólléte a sikeres földműveléssel áll kapcsolatban, a votják teljes erejét arra fordítja, s valóban «arczájának izzadságában» dolgozik.

Alig takarodott el a legvégső tavaszi hó, és a föld még föl sem szikkadt, már a votják hozzá fog földművelési eszközei kijavításához, kimegy megnézni a földjét, tanácsot kérd az időtől, számol vele, mint a vetés, úgy a jövő aratás idejével is. Ez időtájban a votjánál mintegy nagyobb élénkség és erély nyilatkozik, legalább az öntudatos dolog- és tevékenységre. Fölebredvén a feláلام- és szunnyadásból, mely egész télen át uralkodik vala rajta, most magában új erőt, új vágyakat s mintegy új életet érez. Ez az öntudatos törekvés, ez az általános öröm az új vetés előtt leginkább nyilvánul abban, hogy a mezei munkák megkezdésére külön ünnepek van. Ezen ünnep alkalmából némi kitérést engedünk magunknak. Az ünneplés napját rendszeren a falu vénei határozzák el egy avagy több héttel is előzőleg, hogy így elég idő jusson az ünnephez való készülődéshez, t. i. elegendő kumiška, sör, méhsör főzéséhez és különféle sütemények készítéséhez. A hozzávalók elkészülte után maga az ünnepély napja előtt az összes votjakság fürdőt vesz, a mi ezúttal a megtisztulás jelképül szolgál, azután legjobb ruháikba öltözködnek és a kijelölt időben mindenkor déltájban egyszerre mindnyájan kilovagolnak a mezőre, magokkal vivén az előre elkészített eleség egy részét és valami kevés vetni való magot. Itt Istenhez könyörögven, mindegyik fölszánt egy kevés földet, beveti, s beboronálja. Ezután a votják tojást, hacsak lehet, húsvétit, kását, lepény vagy lángos alakú kenyeret ás el a földbe, mindezt meghinti sóval, így szólván: «ez ideig is te táp-

láltál bennünket, Földanya, táplálj tehát ez évben is.» A fenmaradt többi eleséget megeszik, részben szétszórják a mezőn.

Azt kell gondolni, hogy az ételneműeknek a földbe ásásával a votjákok azt akarják jelezni, hogy ők is ugyanazzal fizetnek vissza a földnek vagyis táplálják. Elvégezvén ezen mindnyájokra nézve szent szokást, a fiatal legények lófuttatást rendeznek és versenyt futnak; az apró gyermekek ez idő alatt egy sajátos játékot folytatnak, a *tojáshajgálást*, az öregek és módosabbak pedig visszatérnek a fuluba és mértéktelen durva ivásnak engedik át magokat, egyik házból a másikba menvén, egyik gazdától a másikhoz; itt aztán ivás közben táncz- és dalba kezdenek, melyeknek lényege minden ütem nélküli topogásból és *oj do, oj do! oj du, du!* vad hangok üvöltéséből áll. Ugyanez időben vedrekben vizet merítenek, kimennek vele a mezőre és megöntözik a vetést; azután visszatérnek a vendégeskedőkhöz s ez utóbbiaknak megöntözik a fejét — szokás, melyet bajosan lehet megfejtteni.

Megszentelvén ekként a szántás-vetés kezdetét, a votjákok hozzá fognak a mezei munkához, t. i. a föld fölészántásához és bevetéséhez stb. Vetnek a vidék és éghajlat természete szerint árpát, rozsot, zabot és buzát. Lent soha sem vetnek, ezt a kender pótolja; a viatkai kormányzóság déli részében és a kazáni kormányzóságban tatárkát is vetnek, de rosszul terem. Az összes gabonaneműek közül legjobban fizet az árpa, továbbá a rozs, mely a most említett vidékeken nem ritkán 6—7 magot is ad; jól megterem még a kender, de a búza és tatárka nagyon közepes termést adnak.

A tavaszi vetés bevégezte után a votjákok kizárólag házi munkával vannak elfoglalva, melyek egyébiránt egyenes összeköttetésben állnak a földműveléssel, például a hombárok és csűrök kijavitása, a régi termés kicsépelése stb. — mindez folytatatik egész a szénakaszálás- és aratásig. Valami babona miatt a votjákok soha sem kezdik meg az aratást és szénakaszálást Illés napja előtt (julus vége) s akkor is csak a szénagyűjtéshez fognak hozzá. Míg az oroszoknál Péter böjtjében (junius végefelé) kezdődik, és Illés napjáig egészen el van végezve, úgy, hogy ekkor már a rozs aratásához kezdenek. Ilyképen az oroszok többé-kevésbé észszerűen osztják be a magok teendőit. A votjákoknál pedig Illés napjára összegyűl mind a rozsaratás, mind igen gyakran a tavasziak

aratása is. Ennek következtében, magától értetődik, a dologgal elkésnek, Illés napjától fogva a szénagyűjtéssel lévén elfoglalva, a votják a túlerett aratni valót a szárán hagyja állani a mezőn nem ritkán egész késő őszig. Ilykép a votjákok soha sincsenek abban a helyzetben, hogy az aratást körülbelül Simon napig be tudnák végezni, a mint szokott ez lenni az oroszoknál. Épen semmi szokatlan sincs abban aratással foglalkozó votjákot látni ezen idő táján, sőt néha még azután is, ha őt az e tájékon igen gyakori rossz időjárás meggátolja az élet betakarításában. Nem kis mértékben gátolják még a sikeres földművelést a votjákoknál a gyakori hosszan tartó ünnepek. Ezen okok ráhatása miatt magok az ugarolások is összehasonlítva az oroszok ugarolásaival, sokkal gyarlóbbak. A learatott gabnát a votjákok soha sem szárítják gabnászárítóokban, mint a hogy az oroszok szokták tenni, hanem karók és ágasokra aggatják olyképen, hogy a kalászkok kifelé álljanak. Ezt az eljárást nem lehet nem helyeselni, mert ha még a szemek zöldék, kedvező időjárás esetén megérlelődhetnek, kedvezőtlen időjárás esetén pedig ki vannak téve a széljárásának s nem csirázhatnak ki.

Aratás végével a votjákok megint általános vendégséget tartanak, melynek kiállítására rendszeren gyűjtést eszközölnek. Az ünnepély napján mindnyájan kirándulnak a mezőre, ételt, italt visznek magokkal u. m. kumiskával, sörrel és méhsörrel, tűzhelyet raknak és kását főznek. Később ivás következik és a tűz körül való táncz. Ez a mezőn való ünnepülés nem ritkán egész éjjelig is elhúzódik. Másnap az ünnep ismét újból kezdődik a faluban s mindaddig folytatatik, míg csak a roppant mennyiségű kumiška és sör készletből egy csepp van, úgy, hogy a vendégeskedés sokszor két-három hétig is eltart. Ez ünnepek után a votjákok a gabnának asztagokba rakásához fognak (melyeket kabanoknak hívnak) s azután ismét több napig tartó ivásnak engedik át magokat. Fedett pajták, milyenek az oroszoknak vannak, a votjákoknál sincsenek, valamint a kályhával ellátott gabnászárítók is hiányzanak. A gabnát nyersen csépelik ki, nem szárítván azt mesterségesen, minek következtében kedvezőtlen időjárás esetén nagy szorultságban vannak, hacsak nincs náluk készletben száraz (kicsévelt) gabna, a mi igen gyakran megesik.

A votjákok földművelésének sok tekintetben való hiányossága

ellenére, gabnanemű (kivált a viatukai kormányzóság déli részében) oly kielégítő mennyiségben terem, hogy a házi szükségleten felül még fölösleg is marad. A gabnát többnyire nyers állapotban kabánok (kazal) alakjában adják el, minek következtében soha sem kapják meg érte az igazi árat. A gabnakereskedő a votják kazlakat a lehető legalantabb árakon vásárolja össze, s azért hihetetlen nyereséggel adja el a piacon kész szemes gabna alakban. Ezen gabnaeladási mód a votjákok vagyoni károsodásával járván együtt, a helybeli kormánynak különös figyelmét vonta magára, kézalatt megintvén a votjákokat, hogy ne vesztegessék a gabnát nyers állapotban ily potom árakon. De akár azért, mert e figyelmeztetés nem volt elég nyomatékkal teljesítve, akár a régi rossz szokáshoz való csökönös ragaszkodás miatt, a votjákok mind e mai napig ragaszkodnak ez eladásmódhoz.

A földműveléssel ellentétben az állattenyésztéssel igen hanyagon foglalkoznak. Igaz, hogy minden votják tart nem egy, hanem öt-hat lovat s két-három tehenet, de ezek az állatok oly hitványak, csenevészek és erőtlenek, hogy azon a vidéken külön lófajt képeznek, mely votják nevet visel. Ezek a lovak idomtalanak, soványak, alacsony természetűek s annyira gyöngék, hogy öt ilyen ló nem ér föl a gazdánál egyetlen jó teherbiró lóval. E rossz állapotnak az oka a gazda fukarságában rejlik, minthogy a jószágot a leghitványabb takarmánnyal táplálják. Egész télen át csak szalmát kapnak némi csekély silány széna vegyítésével, minek következtében aztán az állat hihetetlenül elsoványodik; csakis nyáron jön magához valamennyire a réti sarjun. Csakis az igás lovakat táplálják gondosabban, a szalmához vagy szénához egy kevés szemes takarmányt vegyítvén mintegy nyalánkságul, mely azonban a votjákok nézete szerint csakis szántás idején mulaszthatatlan. Ez az oka annak, miért nem használhatja a votják a lovát fizetéses munkára vagy fuvarozásra. Nehéz megfejteti, miért is vásárolta a gazda azt az öt-hat erőtelen lovat, minthogy csak mezei dolog idején veszi hasznát, azután pedig dolog nélkül hevervén, inkább fölösleges terhet képeznek a gazdaságban. Nem egy ízben tétettek kísérletek e lófaj javítására a votjákoknál mind a kormány, mind egyes vállalkozók részéről. Így állítottak ez előtt tizenöt évvel a kormányzóság területének különböző pontjain rendes lótelepek, melyek segítségével az angol és arab futós lovakat akarták elterjeszteni; de

mindezen igyekezetek mindig siker nélkül maradtak. Az egykor híres viatkai lófajról ma már szó sem lehet; mert az már rég elfajult s átalakult, és ezeket sokkal gyakrabban lehet látni a mi nagy városaink utczáin, mint helyben. Nem kis akadályául szolgál jó lovak tenyésztésének a votjákoknál a tatárok lóköttö természeté is, a kiknek, mint tudjuk, ízlése épen nem válogatós a lófaj tekintetében. Szarvas marhájok is feltűnően hitvány, erőtlen, sovány, és nem sok tejet ad. A hitvány eljárás mellett a votjákok képtelenek a fiatal barmokat eladás alá bocsátani, minthogy ezek valamennyire rendes, gondosabb táplálása a votjákoknál egyszerűen lehetetlen. Lehetetlen elgondolni, hogy a faj hitványsága onnan van, hogy ennek a vidék gördít elébe akadályt — nem, az orosz parasztnaknál egyszerre s egymás mellett találkozunk a kolmogoi és tiroli fajokkal, melyek itt teljességgel nem változtak, nem fajultak el. És így mindez a bánásmód hanyagsága és a táplálék silányságában leli meg a megfejtését.

A lábas jószág hitvány állományának okára legbiztosabban mutat rá a földművelés hitvány mivolta, mert e kettő egymás nélkül képzelhetetlen, kivált a termőföld silánysága mellett, mely mindenkori jó művelést kíván.

Más szarvas marhák közül legfontosabb szerepet játszik a juh, melynek száma a jobb módú votjákoknál néhány százra is fölmegey.

Apró marhák között legjobban szeretik a ludat és réczét, alkalmasint azért, mert ezek valami nagy gondot nem kívánnak; ellenben tyúk és pulyka csaknem egészen hiányzik.

A votjákok legkedvesebb foglalkozásaik egyike a méhészet, a mi azonban valami nagy hasznot nem hajt nekik. Mindazonáltal a méhészetet egész szenvedélylyel űzik. Méhessére a votják csaknem egész napon figyel, s egy huzamban eltölt néhány órát is körülötte, minduntalan mászván a magas fákat. A méhkasokat vagy egyszerűen fenyőfákhoz kötözi, vagy maga váj egy régi üregbe valami méhkasfélét, melybe csakugyan beleszállnak a vadméhek. A méhes helyéül nyílt ligetet vagy tisztás helyet választ. Itt lehetetlen figyelmen kívül hagyni a votjákok egy ősrégi szokását, mely szerint a méhes tér körül egész sor lókoponyát raknak, igaz, hogy e szokás némelykor az orosz méhészeknél is föltalálható, de ez

utóbbiak azt szintén a votjákoktól vették át. Lehetséges, hogy e szokás varázslás eszméjét foglalja magában.

Másik kedves foglalatossága a votjákoknak a vadászat. Minden votják szükségképen vadász, és bír fegyverekkel. Mihelyt felszabadul a vadászati idő, magához veszi a löporos bőrtáskáját, özönvíz előtti készítésű lőfegyverét, melyek agyát gyakran magánakolta össze, hársfa háncsból készült söréttartóját, vadász-ebét és pipáját, és az erdőnek veszi útját, télen hótalpakon nyargalva, a falvától távol eső területekre kirándul s nem ritkán egész hetet éjjel-nappal ott tölt. Erdőben a votják soha el nem téved: a fák héjáról, vastagságáról, a nap keltéről és lenyugtáról, illatról, móhról s az oly jelekről, melyek ránk nézve egyáltalában megfoghatatlanok, a legrengetegebb vadonokban is nagyon könnyen tájékozza magát.

Vadászat tárgyául szolgálnak madarak közül főleg a fogoly és fajdtyúk; a vadak közül leginkább az evet és nyúl. Fognak ezenkívül rókát törrel és farkasokat veremben. Medvét keveset ejtenek, mert a vadászat e faja nem egyezik a votják jellemével és testi erejével, és veszélylyel van összekötve. A vadászat minden fajai közt a votjákokra nézve legelőnyösebb valószínűleg az evet és fogoly-vadászat. Ezeket s más vadászati tárgyakat minden votják száz, sőt ezer számra ejt és természetesen csinos pénzösszeget kap értük. A fogolyt rendszeren szekér számra szállítják a viatkaik kormányzóság városaiba és Kazánba, az evetbőr pedig a nagy vásárokra, különösen a nizsegorodira, kerül. E nyereségen kívül jó hasznát veszi még a votják az így nyert húsnak, minthogy a nyúl és evethús kedves ételét képezik a votjákoknak.

Iparuk és ily terményeik a votjákoknak vagy éppen semmi nincs, avagy szerfölött kevés. Erdős vidékeken, a hol hársfa van, ennek háncsából különféle tárgyakat, u. m. terítöket, takarókat, gyékényeket, puttonyokat, zsákokat stb. készítenek. Ezek csaknem az egyedüli ipartermények, melyekkel a helybeli piaczkon találkozunk, s a szarapuli, jelabugi, urzsumi, malmüzszi és kazáni városi vásárokon is feltalálhatók.

A votjások többi iparterményei csakis a magok szükségéi kielégítésére szorítkoznak. Így a votjások a magok ruházatára otthon készített aba-posztót használnak, mely nagyobb tartósságával és a készítés tisztaságával legyőzven az orosz paraszt készí-

tésű posztót, ennél többre becsülnék annak ellenére, hogy a votjások szövő székei otrombábbak, s kevésbé alkalmasak, mint az oroszokéi. A festést, hímzést, szövést a nők teljesítik, a kik azt igen ügyesen tudják végezni.

Hanem van még ezen kívül a votjásoknál még egy iparág, a melynél meg kell állapodnunk. Ez a kumiška-készítés. Ez egy zavaros és émelygős ízével, és erősen kozmás szagával undorító szeszies ital. Ennek ellenére a votják ízlés a kumiška ízét nagyon kellemesnek találja, többre becsülvén azt az orosz pálinkánál. A főzése ugyanolyan, mint az előbbinek, csak hogy ez utóbbi mindig dohos lisztből készül és kisebb arányban. A kumiška ízének és szagának undorító mivolta valószínűleg onnan van, hogy a votjások nem hagyják eléggé erjedzeni, nem iparkodván eltávolítani a kozmás olajat. Legjobb kumiškát az asszonyok főznek, nyilván azért, mert ezek nagyobb gondot fordítanak a főzésre; az ilyen nem gyöngébb 15 foknál. Ezzel a votjások csakis rokonaikat és legjobb barátaikat vendégelik meg, és rendesen elrejtik, elásván azt vagy a földbe vagy elrejtve a padló alá nagyobb biztonság okáért. A votjással kevésbé ismerős ember s általában mindaz, a kinek nem sikerült megnyerni a votják különösebb rokonszenyét, soha sem számíthat az e drága itallal való megvendégtetésre. A votjások a kumiškát faedényekből iszszák s igen lassan szörpölgetik, hogy így annál több idejük jusson annak élvezésére. A kumiskának ily hosszú kortyokban való iszogatása ünnepek alkalmával, mint látók, éjjel-nappal folyik, miudaddig, míg annak hatása, a teljes elbutulás, be nem következik.

A kumiskának mint itálnak és kereskedelmi cikknek is erős elterjedéséről a votjások közt, Miller is említést tesz. «A votjásoknak erre — úgymond — annál jobb alkalmuk van, mert tartományuknak Vaszilyevics Iván általi meghódításakor szabadjogot kaptak a magok falvaiban való pálinkafőzésre, a mi a cseremiszek és votjásoknál igen ritkán történik.» Az utolsó 20 esztendőben a kumiška-termelés állandóan növekedett, s ma már minden képzeletet meghalad. A pálinkafőzésnek a votjások között való e roppant kifejlődését valószínűleg nagyon előmozdíthatta a náluk még a hatvanas években létezett pálinkamérés-jog. Sokat kellett akkor a votjásoknak szenvedni a kumiška titokban való főzéséért, de semmi sem volt képes annak használatát föltartóztatni. A votjásoknál

fentartotta magát egy hagyomány, hogy maga II. Katalin császáraszony, kihez akarátának megfelelően, a keresztyénség elfogadása tárgyában követeket küldöttek volt, megengedte a votjákoknak a kumiškafözést a következő alkalomból: történt egyszer, hogy a czárnő hajója elmerült, úgy, hogy semmi erőfeszítéssel sem bírták fölemelni. Ekkor a császáraszony megparancsolta az ő birodalombeli összes népeknek, hogy könyörögjenek a magok Isteneihez. A többi népek imádságai mind hiábavalók voltak; csak midőn a votjákok imádkoztak a magok Inmárjokhoz, e közben kumiškát főzvé a tüzön, kezdett a hajó a víz színére azon arányban emelkedni, a melyben a kumiška párája fölszállott.

* * *

Bechterew úr erős orosz érzelmű férfi, ki egészen úgy, mint a római hódítók példáját követő összes honfiai, a rómaiak eljárása módját tartván szem előtt, a kik is (a rómaiak) a legyőzött barbár népeket annyira nem tudják vala embertársaiknak tekinteni, hogy ezeknek még csak beszédét sem tudták ízelt emberi hangoknak elismerni; nem tud a kolosszális orosz birodalom nem oroszul beszélő népeiben egyebet, mint oly anyagot látni, melyet az orosz nép van hivatva oroszszá átgýurni, a mint ezt nemcsak az összes meghódított altáji népekkel tette ezredéven át, hanem elég barbár módon még a nálánál hasonlíthatatlanúl műveltebb lengyelekkel is immár egy század óta tenni igyekszik, s ha ezen igyekezetében a lengyeleknél a vallás különbsége miatt mindez ideig erélyes ellentállásra talált, a pogány vallásban vakoskodó ugor népeknél annál bizonyosabban czélt ért, mert hiszen ezeknél a keresztyénségnek orosz vallás alakjában többnyire erőszakos úton való elfogadtatása egyértelmű az orosz nemzetiségbe való beolvasztással, s csak mikor ez megtörtént, szűnnek meg őket *иноподцы*-knek, idegeneknek tekinteni. Bechterew úr tehát következtetéseiben a legjobb akarat mellett is többnyire elfogult, s épen azért, mert tárgyilagossá igyekszik lenni, de e közben elfogultságát legyőzni nem bírja, következtelenségekbe esik.

Igy mindjárt műve elején nemcsak a votjákok jelenlegi mostoha helyzetét, hanem általában az összes finn és ugor népeknek régi helyeikről való kimozdultát, mint gyengébb elemnek az erő-

sebb török-tatár és szláv népek általi kiszorításának tulajdonítja. Mennyire nem áll ez az okoskodás, elég legyen fölemlíteni, hogy azok az ugor népek, a kiket Bechterew oly igengyámoltalan elemnek jellemez, a khazar és a volgai bolgár birodalmat, ismét ez utóbbi magából mintegy rajt eresztvén a dunamelléki szlávság meghódításával a dunai bolgár birodalmat tudták alapítani, mely míg fennállott, elég erős volt arra, hogy a régi görög császárokkal farkasszemet nézzen, s őket, rájuk nézve veszélyessé válható hadakba bonyolítsa. Később fordult a koczka, s éjszakon a varjágok behívása, s a mi ennél is hatalmasb tényező volt, a keresztyén vallás elfogadása következtében, az orosz szláv elem lett a hatalmasb, de bizonyára nem azért, mert erősebb elem volt (hisz az orosz szlávok ereiben talán több a finn-ugor és török-tatár, sőt mongol elem is, mint a szláv), hanem egyszerűen azért, mert azokat a fagyos vidékeket a keresztyén hittérítők nem keresték föl, és így a keresztyén vallás áldásaiban nem részesülhettek, a történelem ugyanis azt tanítja, hogy keresztyén és pogány népek küzdelmeiben kivétel nélkül mindig az elsők voltak a győztesek.

Bechterew a csúd vagyis finn-ugor népeket, mint más kitünő írók is, kik e tárggyal foglalkoztak, két csoportra osztja, melyek közül az elsők éjszak-nyugoti, a másodikok dél-nyugoti irányban költözködtek és mostani hazájokban úgy telepedtek meg. Az első irányban a livek, esztek, votjákok, cseremiszek, vesszek, muromák és más finn fajok haladtak, a másodikban valószínűleg a magyarok, alánok, góthok és mordvák. Hogyan a germán-góthok, ezek is gyengébb elemnek bizonyultak a szlávság- és török népeknél? valóban a társaságot nincs okunk szégyenleni. A mi a mordvínokat (moksaiak, irsaiak, tarjányiak) illeti, erre nézve elég legyen megemlítenem, hogy e népek teljes legyőzése az oroszoknak nem kevesebb, mint felszázad évbe került, a mi épen nem azt mutatja, mintha a szlávságnál gyengébb elem lett volna. A mi a szinte e csoportba tartozó magyar nemzetet illeti, elég legyen Ibn Dastának szavait idéznem, ki rólok ezeket mondja: «A magyarok valamennyi szomszéd szláv népeken uralkodnak, súlyos adókat raknak rájuk, s úgy bánnak velök, mint hadi foglyokkal — — — Hadat viselvén a szlávokkal, s hadi foglyokat ejtvén közülök, ezeket egy a (fekete) tenger partján levő Karh nevű görög kikötőbe viszik — — — Mikor a magyarok megérkeznek, a görögök kimen-

nek eléjükbe. A magyarok vásárt csapnak velök, foglyaikat eladják nekik, s cserébe görög szövetekeket, tarka szőnyegeket és más görög portékákat kapnak.» Látni való ez értesítésből, hogy teljességgel nem ők voltak a gyengébb elem, hanem a szlávok. Az orosz szláv elemnek nagy szerencsáját épen ezek az eladott rabszolgák tették, a kik Bizánczban a keresztyén vallást elfogadván, megannyi hit-térítőt szolgáltattak a szlávság térítésében, úgy, hogy a görög orthodox vallás ottan foglalásokat tehetett, mielőtt még Olga nagy-fejedelemnő, utóbb Anna, Nagy Wladimir neje, a keresztyénséget elfogadták (950) volna.

A finn-ugor népek közül e szerencsében egyedül a szuomi és magyar nemzet részesült, s nincs a földön nép, mely ezen jótéteményért az égnek több hálára volna kötelezve, s utulva, hogy ahhoz mint mentő-horoghoz ragaszkodjek minden fia a két nemzetnek még akkor is, ha a lehetetlenség lehetővé válnék, és nem volna már a földön más keresztyén, mint e két altáji nép.

Uralkodtak a pannoniai szlávokon húnok, avarok, magyarok, és így nem ők képezték a gyöngébb elemet, csakhogy a népek életében sokszor a sors dönt, s vajmi helyesen mondja Virgil mindjárt az *Aeneis* kezdő verseiben: *Arma virumque cano Trojæ qui primus ab oris Italiam fato profugus Lavinaque venit littora.* Valóban minden honfoglalónak ez volt a sorsa, a végzet.

A votjások főfészkeben, a viatkai kormányzóságban, találtató 50 földvarról szólva, azt mondja, hogy nincs semmi ok, melynél fogva ezeket az erődöket a votják népnek lehetne tulajdonítani, mivel nálók a fejedelmi intézmény soha sem volt kifejlődve. Ez nyilvánvaló tévedés. A földvárak az összes finn-ugor népek között annyira el voltak terjedve, hogy ezek nélkül egy sem volt el, hogyan lehetett volna tehát el nélkülök egy oly dúsgazdag nép, a milyennek a szerző maga is tudja voltaknak lenni a votjásokat. Hogy pedig csakugyan az összes finn és ugor népeknél el voltak terjedve, bizonyítékául szolgálhat annak először azon körülmény, hogy őseink, a kiknél egész Árpádig a fejedelmi intézmény szintén ismeretlen volt, jól ismerték őket, építésének módját magokkal hozták az őshazából és földvár-nak nevezték, a mint nevezi ezeket mai napig az őseinkről az őshazában is jókora távol éjszaknyugoton lakó eszt nép, *maalinn-nak*, szóról-szóra földvárnak, míg ellenben hódítóik a német kard-lovagok annak emlékezetére, hogy

midőn a jobb sorsra érdemes népet hosszan tartó hősies küzdelem után sikerült meghódítaniok, s őket a rabszolgaságtól mitssem különböző paraszt sorsba taszították; mivel e várak tőlök származnak, bauer-burg-nak nevezik.

Megütközik a szerző a votják népnél dívó lakadalmi gyerekjátékon, mely a feslettségre idejekorán alkalmat szolgáltat nekik, szabad legyen e helyütt főlemlítenem a görögök eleuzi titkait, a rómaiak, bachanaliáit, orgiáit, a régi sémi népeknél bizonyos ünnepeken a hajadon leányok vallás szentesítette fajtalanságait; — a Schweizban dívó kísérletképeni házasságot, itt hazánkban sváb falvakban a forradalom előtt még széltire dívott fenstrálást stb. A magyar népnél a valóságban minden ilyes idő előtti szerelmeskedés megszűnt ugyan, de a gyerekjátékok közt van egy, mely ilyesminek az őskorban divatoztára emlékeztet, csakhogy nálunk ma már csupán gyermek-leánykák éneklük körbe fogódzva, hogy: erdő mellett nem jó lakni, mert sok fát kell hasogatni, tizenhárom ölet, meg egy felet, öleljen meg engem, a ki szeret.

Szellemi tekintetben, butáknak, magokba zárkózottaknak, fortélyoskodásra hajlandóknak, physikai tekintetben pedig ügyetleneknek, gyámoltalanoknak, képzeletet meghaladó módon lassúaknak tünteti föl őket. Ennek az oroszok magok az okai, mert dölőfősek és embertelenek irányukban, innen van, hogy annyira kerülik őket, hogy legott oda hagyják a falvakat, mihelyt oroszok telepednek közéjük.

Csak még néhány szokásra kell kiterjeszkednem, melyek a magyar nép hason szokásaival egyezést mutatnak:

A votjákok magokat ud-murt-nak vagyis vízi embernek nevezik, de régente a tatár népek ar-oknak hívták őket, mely e nyelven méhészt jelent, nyilván a votjákok e kedves foglalatosságától véve a nevet. Sokáig nem tudtam rá jönni arra, hogyan hívhatták őket őseink az őshazában; ennek nyitját a Szatmár (régente Szakmár)-megyei Nagy-Ar és Kis-Ar a közép-szolnok- és ugocsa-megyei Ardo helységnevek szolgáltatatták nekem, melyhez sorolhatók még az Arad, Arács helység nevek is, miszerint őseink is tatárosan ar-oknak hívták őket, egyébiránt az orosz kiejtésű Viatka folyóvíz-név is fenmaradt a Vitka és Vitkay családnévben.

Bechterew, nem kétkedem benne, híven ismerteti a votják faluk rendetlenségét és fűstházaikat. E rendetlenséggel igen gyak-

ran találkozhattunk nálunk is oly helyeken, hol a nemesség tömegesen élt együtt; ennek oka a nemzetségi rendszer és osztatlan állapot volt, én magam is laktam oly nemesembernél, ki, midőn megházasodott, legegyszerűbbnek találta ott, a hol a testvérbátyja lakott, a maga számára egy külön házat építeni.

Bechterew könyvéből látom a votjákoknál divó szokást, hogy a családban a legöregebb minden többi családtagnál nagyobb tiszteletben részesül, s szava parancsnak tekintetik még akkor is, ha a többi családtagok édes testvérei is. A míg csak lehetséges, a családtagok nem válnak meg egymástól. Ha valamelyik fiu megházasodik, a szülői házban marad. Számára külön szobát építenek, ha még nincsen ilyen készen, az új pár ebben lakik, és saját háztartást visz, a földeket azonban az egész család együtt közösen műveli. Buch egy tisztes öregről emlékezik meg művében, a kinek udvarán nem kevesebb mint öt család lakott. Neki magának nem voltak gyermekei, noha nős volt, hanem a két testvéröccsének mindkettőnek volt egy-egy nős fia: ezek mindenikének megvolt a maga szobája, melyben külön lakott, és mindenik meghajolt a legöregebb bátya, illetőleg nagybátya tekintélye előtt.» Hogy ez nálunk, magyar családoknál egészen így volt, elannyira, hogy édes testvérek között a legöregebb rendszeren tegezze a kisebb testvéreit, ezek pedig őt nem viszont, fölösleges mondanom is.

Házaik többnyire fűstházak, hogy ilyenek egész 48-ig a Dunántúl általános divatúak voltak, ismeretes mindazok előtt, a kik e vidéket ismerik.

Hogy konyha-fölszereléseik az egyetlen bográcsnál többre nem terjed, ne ütközzünk meg rajta, a mi csikósaink, juhászaink, kanászaink sem igen használnak többet. A magyar nép sem bírt az ősz hazában azzal a műveltséggel, melylyel ma bír, s így mindazon kényelmeket sem ismerhette, melyek ma neki a mindennapi életben mellőzhetetlenek, a bográcsot azonban mindenestre ismernie kellett.

Táltosaikat, mint látók, *kostán*-nak és *tuno*-nak hívják, a kik eddig a votjákokról írtak, majd mindnek föltűnt, hogy a *tuno* értelme egyazon a finn *tietäjü* értelmével, mely szinte táltost (tudó) jelent, nekünk pedig föltünhetik az, hogy e szó az avarok táltost jelentő tudun-jával egyezik, — a mi a mellett szólana, hogy az avarok sem lehettek más, mint az ugor néptörzs egyik ága.

A magyar táltos-nak a finn talteva = tartó felelne meg, melynek értelme: gondozó, godviselő, megőrző. Református magyar helységekben szokták a nős tanítókat (rector) kóstyák-nak nevezni, de persze gúnynévképen; e szót lehet ugyan a török *hodsá*-ból is magyarázni, de tekintve, hogy a *kostán*-hoz jobban hasonlít, nem tartom lehetetlennek, hogy még az őshazából hozták magokkal, a hol táltost jelentett.

Láttuk, hogy a tavaszi nagy vetés ünnep alkalmával a gyerekek tojást hajgálnak. Ilyen szokás nálunk is van húsvét harmadik napján, és így az idő is összeesik. Én magam két ily helységet tudok, hol ez divik. Nagy-Károlyban és Halmiban Ugocsamegyében. Ily szokás ugyan a többi oroszországi szláv lakosságnál is föltalálható (катание яиц), akár mint legyen azonban a dolog, akár saját szokásukat hozták át az őshazából, akár az oroszoktól kölcsönözték, bizonyos, hogy ez is ős szokás.

A votjások vallási szertartásáról külön akarván egy más alkalommal értekezni, itt elégnek tartom még megemlíteni, hogy a votjások vallása természetli vallás lévén, több Istent imádók, s hogy midőn akármelyikhez könyörögnek, mindig hozzá teszik az «oste» szót, a mi nagyon hasonlít a magyar «Isten»-hez.

Fölolvasásom folyamában láthattuk azt is, hogy a nagy ünnepek, milyen a tavaszi nagy szántás-vetés-ünnep, mindig löfuttatással vannak összekötve, és így a Névtelennek a nagy áldomásnál volt szertartások leírása, melyek között a löfuttatás is előfordul, az őshazából magokkal hozott intézménynek bizonyul, melyet, midőn a Névtelen leír, semmi egyebet nem tesz, mint saját legjobb tudomását adja elő, és legalább itt semmiesetre sem plagizál.

Helyén lesz itt a votjások jellemére vonatkozólag egy méltányosabb író Buch Miksa véleményét is meghallgatnunk, ki is így szól:

A votjások egy nagyon békeszerető és nagyon munkás nép. Ez jellemének két legfőbb tulajdonsága. Egymás közt rendkívül nagy békében élnek, s a mennyire én tudom s tapasztaltam, verekedések majd soha sem fordulnak elő nálok. Egy nagy ünnep alkalmával négy napig időztem közöttök, mindnyájan leitták magokat, de verekedésre egyszor sem került a sor.

A votják egész lényét tekintve, kissé nehézkes. Kérdésre

lassan és óvatosan felel. Ha a piacon azt kérdik tőle, mire tartja a holmiját? megvakarja a fejét s vontatva azt feleli: «nem tudom»; s csak többszöri kérdésre mondja meg az árát, a miből aztán nem enged le semmit. E magaviseletet rendszeren butaságra magyarázzák, a butaság e látszatát emeli még azon körülmény is, hogy az orosz nyelvet rendszeren nem bírják eléggé, ha azonban közelebbi érintkezésbe ereszkedünk vele, csakhamar meggyőződünk, hogy az értelem éppen nem hiányzik nála. Csak úgy megvan neki a maga paraszt esze, mint akármely más parasztnak. Magatartása, a menyire én megfigyelhettem, független és éppen semmit sem lehet nála észrevenni abból a túlságos meghúnyászkodásból, melyet a nyugoti kormányzóságban oroszoknál észleltem. Ez főleg onnan van, hogy ez utóbbiak hosszú időn át szolgaságban éltek, míg az éjszakteleti kormányzóságokban földesurak soha sem voltak, s a lakosok mind koronajószágai parasztok valának, kiket a kormány álladalmi gyárakban (izseni fegyvergyár) alkalmazott. A jobbágyság fölszabadításakor, mivel e vidékeken a földek bőviben voltak, a részökre kihatott birtokrészek is bővebben teltek, mint a nyugoti kormányzóságokban; magok az osztályrészökül jutott földek is mind kitünő minőségűek, és így a votjákok vagyonosabbak, mint az orosz parasztok, mit egyébiránt nagyon előmozdítanak az utóbbiaknál a számnélküli ünnepnapok, melyeket igen lelkiismeretesen megtartanak, míg a votjákok, bár majd mindnyájan meg vannak keresztelve, nem sokat törődnek velök, s még a vasárnapokat sem tartják mindenkor, kivált aratás idején.

De ha ünnepeik kevesek, mikor ez bekövetkezik, akkor hegyen-völgyön lakodalom van, s az egész falu leiszsza magát kumiskával, kivéven a nőket, a kik szinte isznak, de csak annyit, a mennyi elég a jókedv előidézésére, többet pedig nem. Igaz, hogy jó adagot megbirnak. Magam láttam, a mint fiatal lányok több pohár pálinkát kiittak, a nélkül, hogy az ittasság bármi kis jele is látszott volna rajtuk. Dolog idején azonban nagy mértékletesség uralkodik, úgy, hogy általában azt mondhatni, hogy a korhelység bűne náluk ritka.

Nyáron át a votják hétköznapiakon a legnagyobb szorgalommal dolgozik reggeltől estig. A hosszú téli estétet pedig kézimunkával tölti. A votjákok tisztasága sok tekintetben nagyon kielégítő; áll ez különösen a lakó-szobákról. Elég gyakran mossák és én

mindig tisztáknak találtam. A kazáni kormányzóságban többnyire még nincsenek a házaknak kéményei, s aztán a tisztaság nem is lehet valami kitünő. Hogy a fiatal marha, mint Bechterew állítja, a lakházban a háznéppel együtt lakik, én nem találtam úgy, mind-össze is egyszer láttam, hogy újdón ellett gidák vagy kis bárányok, elletésök után az első hetekben a szobában neveltetnek. Általában, úgy látszik, hogy az éjszakai votjások, a kiknek jobb földjeik vannak, s így vagyonosbak is, a műveltség magasabb fokán állanak, mint a déliek. Fürdőházaikban rendszeren minden szombat napon megfürdenek, és pedig külön a férfiak, külön az asszonyok. De már evő- és ivóedényeikkel való bánásközben a legvégső rondaság található. A csótány-bogarak (*blatta orientalis et europæa*) a votjások lakásaiban nem oly gyakoriak, mint az oroszoknál, kik egy ily férget soha meg nem ölnek, azon meggyőződésben lévén, hogy ez által szerencsétlenséget, nevezetesen betegséget, várhatnak magokra.»

A marhatenyésztést Buch sem dicséri a votjásoknál, különösen azt hibáztatja, hogy a trá yára kevés súlyt fektetnek, a minnek következése, hogy tej- és vajnemű csakis a házi szükségre telik, s csakis vaját szállítanak csekély mennyiségben a piaczra. Egy-egy udvarban 1—10 tehenet találni. Kecskét, juhot, sertést sokat tartanak, valamint apró marhát is, u. m. lúdat, kácsát, tyúkot, stb. bőven. A lótenyésztés a házi szükségleten kívül is jelentőséggel bír még, úgy, hogy a vidéken levő gyárak összes teher szállítását a votjások eszközlik, maga a postai közlekedés is az ő kezökben van. Ismertem votjákat, egy ily állomás birtokosát, a kinek nem kevesebb, mint 20 lova volt. A lovak a rossz táplálát ellenére, bámulatosan győzősek. — Sok fát is szállítanak a vásárookra.

A votják konyha néhány ételét is nagyon jóízűnek mondja Buch úr, különösen néhány tésztaféléjét, a tavasszal szokásos turbolya vagy fülevest, melyet az oroszok megvetőleg lenéznek stb.

Van hangszerök is, egy neme a koboznak, melyet újjjaikkal pengetnek. Táncolni férfiak és nők külön szoktak.

Bettük nincsenek, de számjegyeik igen is vannak, és sokat hasonlítanak a római számjegyekhez, s úgy lehet, még azon idő-

ből származnak, midőn kereskedelmi összeköttetések egész a görögök és rómaiakig terjedtek.

Több ízben említém Bechterew elfogultságát a votjákok iránt; ebben a hibában nemcsak ő leledzik, hanem legnagyobb részt mindazok, a kik előtte e népről írtak. Ne csodálkozzunk ezen; hiszen mi magyarok legjobban tudhatjuk, mennyire nem képesek külföldi írók: németek, francziák (az egyetlen elfogulatlan angolt kivéve), még a magyar népről és állapotokról is tisztán ítélni s úgy adni értesítéseiket. Jól esik tehát látni, midőn Buch Miksa ez írók elfogultságával ellentétbe helyezve a maga három éven át szerzett tapasztalatait, melyeket mint az izseni állam-fegyvergyár orvosa személyes észlelés folytán merített; igen lényeges dolgokban kiigazítja ezek felületességét s kellő értékére szállítja alá. Előre bocsátván a Meliev koponyatani s egyéb anthropologiai nézeteit, így szól: «Arczuk legtöbbszörre tojásdad. A némely írók szerint valamennyi finn népeket jellemző háromszögletűsége az arcznak, soha sem észlelhető. A homlok keskeny és alacsony. A száj közép-nagyságú. Az orr többszörre egyenes és nem nagyon széles, az ajkak közép-vastagságúak. A fogak egyenesek, s 100 közül csak 9%-nál ferdék. Testalkat gyakran erős, többszörre közép. — — — Saját tapasztalataim szerint a votjákok értelmisége jóval nagyobb, mint a testi indiciumok után várni lehetne. Az öregek sok időn át megtartják a magok testi épségét.

Szép természetű s jóképű emberek mindennapi látványt képeznek, a nőket azonban a legtöbb író ijesztőleg csúnyáknak festi. Saját észleléseimből állíthatom, hogy ilyenek igen is előfordulnak, de igen szép lányarcok is éppen nem tartoznak a ritkaságok közé. S gyönyörrel emlékezem vissza egy mind testalkat, mind szellemi tekintetben pompás női alakra, a ki egy ízben orvosi tanácsért fordult hozzám. Csakhogy midőn jó testalkatról akarunk ítéletet hozni, fiatal lányokat és nőket kell szemügyre vennünk. Ugyanis minthogy mint a férfiak, úgy az asszonyok is, rendkívül kemény munkát végeznek, s minthogy a gyermeknevelés gondja is kizárólag ezeket terheli, azért vonásaik igen hamar elhervadnak, s ekkor valóban csúnyákká, ijesztőleg rútakká lesznek.

1883. Május 7-én felolvasott s azóta a M. Tud. Akadémia I. osztályának kiadványai között ily cím alatt: *Vámbéry Ármin «A magyarok eredete» című műve némely főbb állítása bírálata.* Érték. a Nyelv- és Széptudományok köréből XI. k. X. sz. 1883) nyomtatásban is megjelent dolgozatomban a 89. l. Rettenetes Iván orosz czárt tévedésből Mátyás király kortársaként szerepeltetém, holott akkor, 1462—1505-ig I. Iván ült az orosz trónon, II. Wasziljevics Iván (a Rettenetes) pedig, 1533—1584-ig uralkodott, mit ezennel kiigazítok.

20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről, *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériák 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókőről. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsulyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékezésed Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérezy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A manduk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékezésed Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékezésed Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinánd* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinánd* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ük személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékezésed Székács József t. tag fölött, *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török tatár nép primitív culturájában az égi testek, *Vámbery Armin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Abel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtől*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágosttól*. 1 ft. — V. Emlékezésed Pázmándi Horváth Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Abel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékezésed Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Armin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékezésed Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ós vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Russicska*

Kálmántól. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. l.* tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hűnmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Bánóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Télyf Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Télyf Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól.* 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbery Ármin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól.* 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármin «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszok Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól.* 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól.* 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölesi elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól.* 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. Irta *Thury József.* 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Télyf Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól.* 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

Irta: PONORI TEWREWK ÉMIL.

Tartalma: I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A MAGYAR NYELVÚJÍTÁS ÓTA DIVATBA JÖTT IDEGEN ÉS HIBÁS SZÓLÁSOK BIRÁLATA, tekintettel az újítás helyes módjára.

Irta: IMRE SÁNDOR, a M. T. Akadémia tagja.

Tartalom: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.